

Saimaan ammattikorkeakoulu
Sosiaali- ja terveysala, Lappeenranta
Sosiaalialan koulutusohjelma

Taru Heinonen & Maiju Ulvinen

Vanhempien kokemuksia Imatran perheneuvolan lasten eroryhmästä ja vanhempien ryhmästä

Opinnäytetyö 2014

Tiivistelmä

Taru Heinonen ja Maiju Ulvinen

Vanhempien kokemuksia Imatran perheneuvolan lasten eroryhmästä ja vanhempien ryhmästä, 45 sivua, 4 liitettä

Saimaan ammattikorkeakoulu

Sosiaali- ja terveysala Lappeenranta

Sosiaalialan koulutusohjelma

Sosionomi

Opinnäytetyö 2014

Ohjaajat: lehtori Leena Byckling, Saimaan ammattikorkeakoulu ja johtava psykologi Anne Puurunen, Imatran perheneuvola

Tässä opinnäytetyössä selvitettiin vanhempien kokemuksia Imatran perheneuvolan 5-7 -vuotiaiden lasten eroryhmästä ja sen rinnalla toimineesta vanhempien ryhmästä. Vanhempien ryhmän tarkoituksena oli tukea vanhempia katsomaan eroa lapsen näkökulmasta. Lasten eroryhmässä keskeistä oli lapsen eroprosessin käsittely. Ryhmään osallistui neljä perhettä.

Tavoitteena oli selvittää erityisesti, minkälaista tukea vanhemmat kokivat saavansa vanhempien ryhmästä lapsen eroprosessin tukemiseen. Lisäksi tavoitteena oli, että perheneuvola voi kehittää toimintaansa selvityksen perusteella. Selvitystehtävät olivat seuraavat: millä tavoin vanhemmat ovat kokeneet eron vaikuttaneen lapseen/lapsiin ja vanhemmuuteen, miten vanhemmat ovat kokeneet eroryhmän toiminnan, miten vanhemmat ovat kokeneet vanhempien ryhmän toiminnan liittyen lapsen eroprosessin tukemiseen sekä miten perheneuvola voi kehittää toimintaansa jatkossa.

Aineisto kerättiin laadullisia menetelmiä käyttäen vanhempien ryhmään osallistuneilta neljältä vanhemmalta teemamuotoisella kyselylomakkeella ja teemamuotoisella ryhmä- sekä yksilöhaastattelulla kevään 2013 ja loppukesän 2013 aikana. Aineiston analyysissä käytettiin aineistolähtöistä sisällönanalyysia.

Tulosten mukaan vanhemmat olivat pääsääntöisesti tyytyväisiä eroryhmään ja sen toimintaan. He kokivat vanhempien ryhmän toiminnan hyödylliseksi lapsen eroprosessin tukemisen näkökulmasta. Lasten sekä vanhempien ryhmät koettiin kokonaisuudessaan kattaviksi. Ammatillisilta saadut ohjeet ja neuvot ja monipuolinen tieto lapsen läpikäymistä tunteista eroprosessin aikana koettiin hyödyllisiksi. Tuloksista nousi esiin erityisesti ryhmästä saatu vertaistuki sekä vanhemmille että lapsille. Kehittämiskohteina vanhemmat näkivät vanhempien ryhmän pienen osallistujamäärän, puutteellisen tiedottamisen lasten eroryhmän sisällöstä sekä perheen pienimmille, 1-4 -vuotiaille lapsille suunnitellun lastenhoidon puutteen ryhmän aikana. Myös aikuisten oman eron käsittelyyn keskittyvää eroryhmää kaivattiin Imatralle.

Selvityksen tulokset tukevat ajatusta, että ryhmämuotoinen eroauttaminen on hyödyllistä. Erityisesti vertaistuen saaminen eroauttamisessa on selvityksen mukaan tärkeää. Jatkotutkimusaiheina voisivat olla eroryhmään osallistuneiden lasten sekä työntekijöiden kokemukset eroryhmän toiminnasta.

Asiasanat: eroryhmä, ero, eron jälkeinen vanhemmuus, vertaistuki

Abstract

Taru Heinonen and Maiju Ulvinen

Parents' experiences of the children's divorce and separation group and parents' group in the Imatra family counselling centre, 45 Pages, 4 Appendices

Saimaa University of Applied Sciences

Health Care and Social Services, Lappeenranta

Degree Program in Social Services

Bachelor's Thesis 2014

Instructors: Senior Lecturer Leena Byckling, Saimaa University of Applied Sciences, and Leading Psychologist Anne Puurunen, Imatra Family Counselling Centre

The purpose of the research was to find out parents' experiences in the children's divorce and separation group and parents' group in the Imatra family counselling centre. There were two groups, the parents' group and a group for children aged 5-7. The aim of the parents' group was to support parents to see the children's view in the case of the separation. In children's group the focus was on the child's own process during the separation. Four families participated in the study.

The aim was to find out especially what kind of support parents had from the parents' group relating to support for the child's separation process. The aim was also that the Imatra family counselling centre could develop their actions in the future. Data for this research were collected from the parents participating in the parents' group using qualitative methods. Methods used were a theme based questionnaire, a theme based group interview, and individual theme based interview. The data collected were analysed using content analysis.

The results showed that parents were mainly satisfied with the group and its' action. They experienced that the action of the parents' group was helpful from the angle of supporting the child's separation process. Both the children's and parents' groups were experienced as comprehensive. The results showed especially that peer support is helpful for both parents and children. The small amount of the participants in parents' group, lack of information from the content of children's group and lack of planned child care for the smallest children aged 1-4 during the group were seen as areas for development. There were also wishes about adults' own divorce and separation group. Follow-up research could be children's and employees experiences from the divorce and separation group.

Keywords: divorce and separation group, separation, parenthood after separation, peer support

Sisältö

1 Johdanto	5
2 Lapsi ja vanhempien ero	6
2.1 Lapsen reagointi	6
2.2 Lapsen kriisi	8
2.3 Lapsen selviytymiskeinot	10
3 Vanhemmuus eron jälkeen	11
3.1 Vanhemmuuden vastuu	12
3.2 Lapsen tukeminen	14
4 Vertaistuen merkitys	16
4.1 Vertaistuen merkitys lapselle vanhempien erotessa	17
4.2 Vertaistuen merkitys eron jälkeisessä vanhemmuudessa	18
5 Eroryhmät	19
5.1 Eroryhmiä Suomessa	19
5.2 Imatran perheneuvolan eroryhmä	20
6 Opinnäytetyön tavoitteet ja toteutus	27
6.1 Opinnäytetyön tavoitteet ja selvitystehtävät	27
6.2 Opinnäytetyön toteutus	28
6.3 Aineiston analyysi	30
7 Vanhempien kokemuksia eroryhmästä	32
7.1 Eron vaikutus lapseen/lapsiin ja vanhemmuuteen	32
7.2 Eroryhmän toiminta	33
7.3 Lapsen eroprosessin tukeminen	35
7.4 Toiminnan kehittäminen	36
8 Eettisyys ja luotettavuus	37
9 Pohdinta ja johtopäätökset	39
Taulukot	43
Lähteet	43

Liitteet

Liite 1 Kyselylomake

Liite 2 Saatekirje

Liite 3 Suostumus opinnäytetyöhön osallistumisesta

Liite 4 Teemahaastattelurunko

1 Johdanto

Ero on tavallinen ilmiö tämän päivän yhteiskunnassamme. Vaikka ero ei koskettaisi omakohtaisesti, se voi tulla lähelle jonkun läheisen tai tuttavan kautta. Yhteiskunnan tulisikin kiinnittää entistä enemmän huomiota lasten tilanteisiin ja asemiin erossa. Jotta vanhemmuus ei katoaisi parisuhteen päättyessä, eroon tarvitaan tukea. (Mykkänen-Hänninen & Kääriäinen 2009, 80.) Ero merkitsee lähes aina suuria muutoksia lapsen elämässä. Jos vanhemmat pystyvät yhteistyöhön lasta koskevissa asioissa, lapsen turvalliset suhteet molempiin vanhempiin ja kummankin sukuun voivat säilyä. (Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti 2013, 43.)

Suomessa avioeroja on ollut tasaisesti noin 13 000 vuodessa 1990-luvun alun jälkeen. Joka toinen avioliitto päättyy ennusteiden mukaan avioeroon. Avioeroon päätyneistä perheistä noin 10 000 vuodessa on lapsiperheitä. Vuosittain vanhempiansa avioeron kokee noin 30 000 lasta. Avoeroista ei ole käytettävissä tarkkoja lukuja, mutta niiden määrän tiedetään olevan suhteellisesti suurempi kuin avioerojen. (Kontula 2013, 28-29.)

Opinnäytetyömme liittyy Imatran perheneuvolan ja hyvinvointineuvolan yhteistyössä järjestämään lasten eroryhmään ja sen rinnalla toimineeseen vanhempien ryhmään, joissa myös itse olimme mukana. Opinnäytetyön idea lähti kehittymään yhteistyössä perheneuvolan työntekijöiden kanssa. Eroryhmä oli Imatralle ensimmäinen, joten siitä saatu palaute on hyödyllistä jatkoa ajatellen. Tämän selvityksen yhtenä tavoitteena onkin tarjota keinoja eroryhmän toiminnan kehittämiseen tulevaisuudessa. Tarkastelemme eroryhmän toimintaa vanhempien näkökulmasta. Tarkoituksena on kiinnittää huomiota erityisesti siihen, miten vanhemmat kokevat vanhempien ryhmän toiminnan lapsen eroprosessin tukemisen näkökulmasta.

Eroryhmään osallistuneiden vanhempien kokemuksia lapsen eroprosessin tukemisen näkökulmasta ei ole aiemmin kovin laajasti selvitetty. Erityisen tärkeäksi koemme vanhemmuuden sekä lapsen varhaisen tukemisen sen yhteiskunnallisen merkityksen sekä yksilön hyvinvoinnin kannalta. Yhtenä varhaisen tu-

kemisen muotona voidaan nähdä ryhmämuotoinen eroauttaminen niin lapsille kuin vanhemmille.

2 Lapsi ja vanhempien ero

Vanhempien ero koskettaa aina koko perhettä. Lasta ei voi sulkea vanhempien eron ulkopuolelle. Jos lapselle ei puhuta vanhempien erosta, hän joutuu rakentamaan selityksiä vanhempien eroon omassa mielessään. (Koskela 2009, 21.) Vanhempien erotessa lapsi joutuu kokemaan monenlaisia tunteita ja elämänmuutoksia. Vanhempien ero voi olla pelottava, surullinen, hämmentävä tai rai-vostuttava kokemus, mutta joillekin lapsille ero voi olla myös helpotus. Lapsi voi pelätä toisen vanhemman häviävän kokonaan elämästään ja miettiä, mitä hänelle itselleen nyt tapahtuu. Lapsi voi tuntea avuttomuutta siitä, ettei voi vaikuttaa vanhempien eropäätökseen. (Neuvokeskus 2013, 22.)

Vanhempien eron myötä lapsen arki muuttuu, sillä toinen vanhempi on lapsen arjessa eron myötä vähemmän läsnä. Lapsen tunteet voivat olla voimakkaita ja lapset tarvitsevat tukea ja apua omien tunteidensa käsittelyssä. (Juusola 2008, 10.) Uutinen erosta tulee usein lapsille yllättäen, vaikka he olisivatkin tietoisia vanhempiensa vaikeuksista. Se heilauttaa elämän perusturvallisuutta ja tuottaa suurta kipua. (Rönkkö & Rytönen 2010, 222.) Suurin osa lapsista selviää kuitenkin vanhempien erosta hyvin (Taskinen 2005, 139; Sinkkonen 2012, 70).

2.1 Lapsen reagointi

Lapsen reagointi eroon voi näkyä hyvin monella eri tavalla riippuen lapsen iästä ja persoonallisuudesta. Lapsi voi masentua ja olla itkuinen tai sulkeutua ja vetäytyä omiin oloihinsa. Hän saattaa myös taantua tai tulla riippuvaisemmaksi. Paha olo voi ilmetä myös painajaisina ja vuoteen kasteluna. Reagointi eroon voi ilmetä myös valehteluna, näpistelynä, kiukutteluna ja aggressiivisena käytöksenä. (Rönkkö & Rytönen 2010, 223-224.)

Koskelan (2009, 24) mukaan reagoiminen vanhempien eroon on yksilöllistä. Eriikäiset lapset reagoivat eroon eri tavoin, mutta aina on huomioitava myös lapsen yksilöllinen kehitystaso. Kaikenikäisten lasten kanssa pätee kuitenkin muu-

tama eron ”perussääntö”. Säännöt ovat seuraavat: vanhempien rakkaus pysyy ennallaan, lapsi on syytön vanhempiensa eroon, lapsella on lupa tuntea ja lapsi tulee huomioida vanhempien erotessa.

Mitä vanhempi lapsi on kohdatessaan eron, sitä enemmän hänellä on perheeseen liittyviä muistoja ja sitä kipeämmin ero satuttaa. Lapsi voi kokea olevansa osallisena eroon ja tuntea häpeää ja syyllisyyttä. Pieni lapsi tarkastelee ympäröivää maailmaa hyvin minäkeskeisesti ja kokee vaikuttavansa ympärillään tapahtuviin asioihin. Lapsi voi tuntea myös pelkoa. Hän saattaa tuntea itsensä avuttomaksi ja hämmentyneeksi, yksinäiseksi ja erilaiseksi kavereidensa joukossa. Hän voi kokea olonsa hylätyksi ja saattaa tuntea suurtakin vihaa vanhempiensa kohtaan. Lapsen itseluottamus ja usko tulevaisuuteen voivat murentua syvistä pettymyksen tunteista johtuen. Hän voi kokea, ettei ole enää rakastettu. (Rönkkö & Rytönen 2010, 224.)

Kiianmaa (2008, 102-105) on kuvannut lapsen reagointia vanhempien eroon lapsen ikätasojen mukaisesti. Hän on jaotellut ikätasot taaperoikäisiin, leikki- ja esikouluikäisiin, kouluikäisiin sekä nuoruusikäisiin. Koskela (2009, 24-25) jaottelee ikätasot samansuuntaisesti vauvaikäisiin, alle kouluikäisiin, 7-12 -vuotiaisiin sekä murrosikäisiin lapsiin. Niin ikään Wais (2005, 162-163) jaottelee ikävaiheita samansuuntaisesti päiväkotikäisiin, ala-asteikäisiin ja nuoriin.

Taaperoikäiset (1,5-3 -vuotiaat) lapset reagoivat eroon univaikeuksilla, huomionkipeydellä tai takertumisella ja lisääntyneellä itkeskelyllä (Kiianmaa 2008, 102). Seurauksia voivat olla myös aggressiot sisaruksia kohtaan tai taantumisen jo aikaa sitten hävinneeseen vauvakäyttäytymiseen. Lapselle voi kehittyä takertumisen tarve vanhempaan tai jopa itsetuhoista käyttäytymistä. (Wais 2005, 162.)

Leikki-ikäisille ja esikoululaisille (3-6 -vuotiaat) ero on suuri haaste, sillä he kuvittelevat olevansa oman maailmansa keskipisteitä. Syyllisyys vaivaa monia 5-6 -vuotiaita, sillä he ajattelevat usein olevansa vastuussa vanhempiensa erosta. Monet leikki-ikäiset voivat nukkua huonosti ja nähdä painajaisia. (Kiianmaa 2008, 103-104.) Alle kouluikäisille tunteiden kuvaileminen sanoin on hankalaa. Tunteiden ilmaisu voi sen sijaan näkyä esimerkiksi raivokohtauksina, vetäytymi-

senä, vatsavaivoina tai päänsärkynä, taantumisena tai korostuneena kiltteytenä. (Koskela 2009, 24.)

Kouluikäinen ymmärtää eron todellisuuden, ja hänelle voi kertoa eroon johtaneista syistä (Koskela 2009, 25). Lapset yrittävät jo ymmärtää vanhempiaan, mutta vaipuvat usein sen seurauksena syvään suruun. Koulutulokset voivat huonontua tai päinvastaisesti lapsi voi pakonomaisesti yrittää nostaa saavutuksiaan. (Wais 2005, 162.) Kouluikäiset lapset kuvittelevat helposti eron olevan väliaikainen. Lapsi ottaa helposti kantaa toisen vanhemman puolesta tai toista vastaan. (Kiiänmaa 2008, 104-105.)

Kinnunen (2010, 81-82) tuo esiin sen, että erotilanteessa lapsi saattaa hetkellisesti taantua jo ohitettuun kehitysvaiheeseen. 6-8 -vuotias lapsi sopeutuu eroon parhaiten, sillä ikään kuuluu suora tunteiden ja ajatusten ilmaiseminen. Sinkkonen (2005, 127) muistuttaa, että lapset kehittyvät kuitenkin yksilöllisesti, joten tilastollisia säännönmukaisuuksia iän ja mahdollisten ongelmien välillä on vaikea todeta.

2.2 Lapsen kriisi

Lapsen tunteille täytyy antaa tilaa. Voi kuitenkin käydä niin, että vanhemmat eivät omien kipujensa keskellä kykene vastaanottamaan lapsen tunnereaktioita. Joillekin lapsille vanhempien surun ja ahdistuksen näkeminen voi saada aikaan sen, että he yrittävät pärjätä yksin surunsa ja kipeiden ajatuksiensa kanssa ja sulkeutuvat omiin oloihinsa. Lapsen yrittäessä kantaa vanhemman murhetta, hänen elämänhalunsa ja elämänilonsa voivat hiipua. Lapsen luottamus elämään voi murentua. Hän kokee, ettei hänellä ole oikeutta huolettomuuteen, leikkiin ja iloon. Vanhemman kärsiessä lapselle voi tulla tunne, ettei hänellä ole lupaa olla onnellinen. Lapsi yrittää kaikin tavoin piristää surullista vanhempiaan ja olla tälle avuksi. (Kinnunen 2010, 87-89.)

Tyypillisesti vanhempien erotessa lapselle tulee lyhykestoinen kriisi, jonka jälkeen palataan pikkuhiljaa tavalliseen arkeen ja sopeudutaan uuteen tilanteeseen. Vahinkoa lapsen kehitykselle aiheuttaa vanhempien jatkuva kiistely eron jälkeen. (Sinkkonen 2012, 71.) Vanhempien erotessa lapsi voi tavanomaisten kehityskriisien lisäksi joutua elämänmuutoskriisiin. Vanhempien ero voi muo-

dostua lapselle traumaattiseksi elämänmuutoskriisiksi, jos lasta ei huomioida erotilanteessa tarpeeksi. Traumaattiseksi tilanteen voi tehdä myös se, jos ero tapahtuu odottamatta, lapsi joutuu huolto- ja tapaamisriidan kohteeksi tai yhteydenpito toiseen vanhempaan katkaistaan. (Koskela 2009, 21.)

Poijulan (2007) mukaan lapsen kriisistä voidaan puhua, kun vaikeat ja ylitsepääsemättömiltä tuntuvat ongelmat aiheuttavat lapsessa ahdistusta, ärtyneisyyttä tai surullisuutta. Kriisi on tunnetasolla tapahtuva prosessi ja tuo väistämättä mukanaan myös muutoksen. Muutos ja siihen sopeutuminen näkyvät lapsen käytöksessä. Käsittelemättömällä kriisillä on aina seurauksensa. Uusien muutosten kohdatessa lapsessa voi näkyä merkkejä pelosta, ahdistuksesta, häpeästä, syyllisyydestä tai masennuksesta. Nämä reaktiot itsessään voivat aiheuttaa lapsessa pelkoa ja stressiä. Vaikka kriisin kokeminen ja siihen reagointi on yksilöllistä, reaktioissa on myös yhteisiä piirteitä. Lasten ja aikuisten reaktiot eroavat kuitenkin toisistaan väistämättä, koska elämäkokemuksilla ja kehitysvaiheilla on niihin vaikutuksensa. (Poijula 2007, 35–36.)

Lapsen selviytymiseen kriisistä vaikuttavat monet erilliset tekijät. Turvallinen ja hyväksyvä ympäristö, sosiaaliset verkostot sekä sinnikkyys eli resilienssi ovat merkittävässä roolissa puhuttaessa lapsen selviytymisestä. Turvallisella ja hyväksyvällä ympäristöllä tarkoitetaan sellaista, jossa lapsen tarpeet tulevat tyydytetyiksi. Sosiaalisten verkostojen merkitys selviytymisessä korostuu erityisesti silloin, kun vanhemmat ovat kyvyttömiä hoitamaan vanhemman roolinsa. Silloin vanhempien sijaan tukena ja turvana voi toimia joku muu läheinen aikuinen. Sinnikkyydellä eli resilienssillä tarkoitetaan yksilön palautumiskykyä voimakkaasti vaikuttavan stressi- tai puutejakson jälkeen. Sinnikkyuden tehtävä on auttaa lasta selviytymään puutteellisessa ympäristössä. Turvallisten ja hyväksyvien aikuisten tuki on edellytys lapsen sinnikkyuden muodostumiselle. (Poijula 2007, 148–149.)

Elämän kriisitilanteista selvittää, kun perusta on riittävän turvallinen ja selkeä. Lapsen huomioon ottamista ei voi laittaa sivuun ja palata siihen myöhemmin. Lapsi tarvitsee jatkuvasti turvallisuutta, huolenpitoa, kunnioitusta ja nähdäksensä tulemistakin. (Mattila 2011, 68-69.) Lapsen kanssa olisi hyvä keskustella häntä kohdanneesta kriisistä. Jos lapsi itse ei ota asiaa esille, aikuinen voi rohkaista

tätä puhumaan kysymällä lapselta, miltä hänestä tuntuu. Lapsi saattaa myös ihmetellä aikuisten erilaisia reagoititapoja kriisiin, ja hänelle tulisikin kertoa, että kaikenlaiset tunteet ovat myös lapselle sallittuja. (Lapsi ja kriisi. Suomen Mielenterveysseura 2013.) Jos lapsi ei kykene sanoittamaan omia tunteitaan ja ajatuksiaan, häntä voi rohkaista ilmaisemaan itseään leikkien, piirtäen tai jonkin muun toiminnan avulla (Ruishalme & Saaristo 2007, 55; Kinnunen 2010, 88).

Kinnusen (2010, 93) mukaan lapset, joiden vanhempien ero on ollut dramaattinen, voivat vuoden kuluttua erohetkeä huonommin. Tähän kuuluu neljäsosa eronneiden perheiden lapsista. Vanhemmat eivät ole kyenneet oman kriisinsä keskellä ajattelemaan lasten etua. Kahdella kolmasosalla eronneiden perheiden lapsista pahoinvoinnin oireet ovat yleensä kadonneet vuoden kuluttua erosta. Uudessa elämässä on löytynyt tasapaino. Kun elämän ennustettavuus palautuu, lapsesta löytyy paljon sopeutumista tukevaa voimaa. Poijula (2007, 35-36) muistuttaakin, että kipeän kokemuksen aiheuttamat tunteet ja ajatukset voivat pyöriä lapsen päässä pitkään. Lopulta aika kuitenkin tekee tehtävänsä ja kipeä tapahtuma jää muistoihin. Lapsen on tärkeä tiedostaa, että kriisi etenee prosessina ja sillä on aina alku, keskikohta ja loppu.

2.3 Lapsen selviytymiskeinot

Lapsen ja nuoren selviytymistä tukee ennen kaikkea kaikki tuttu elämässä (Kinnunen 2010, 93). Niemelän ja Kääriäisen (2008, 50-58) mukaan lasta suojaavia tekijöitä vanhempien erotessa ovat mahdollisimman tavallinen arki, selkeä vuorovaikutus, lapsen ja vanhemman kunnioitus, terve omanarvontunne, sopeutuminen ja uusien vahvuuksien löytäminen, menetyksen ja surun kokeminen, hyvät sosiaaliset taidot, toimiva ihmissuhdeverkosto sekä mielikuvituksen ja leikin käyttö. Wais (2005, 170-171) tuo esiin lapsen seitsemän oikeutta vanhempien erotessa. Lapsella on oikeus rehellisyyteen, oikeus olla itse rehellinen, oikeus tulla suojelluksi vanhempien eron yksityiskohdilta, oikeus molempiin vanhempiin, oikeus käyttäytyä poikkeavasti, oikeus sopeutumiseen tarvittavaan aikaan sekä oikeus valittaa tilannettaan.

Vanhempien ero tuo mukanaan muutoksia, joista lapsi selviytyy parhaiten arjen rutiinien palautumisen avulla. Rutiineista syntyy lapselle turvallisuuden tunnetta.

(Kyrönlampi-Kylmänen 2010, 130.) Sopeutumiskyky ja kyky muutokseen ovat lasta suojaavia tekijöitä. Hankalasta elämäntilanteesta selviytyminen kohottaa lapsen itsetuntoa. Lapsen kommentteihin ja ajatuksiin tulisi suhtautua kunnioitavasti. Lapsen maailma on erilainen kuin aikuisten, ja lapset voivat kokea esimerkiksi eroon liittyviä ongelmia eri tavalla. Lapset hakevat vanhemman läheisyyttä ja pyrkivät vanhemman syyliin perheen erotilanteessa usein tavallista enemmän. Kosketus lisää omanarvontunnetta eli tunnetta siitä, että on arvokas itsessään. (Niemelä & Kääriäinen 2008, 52-54.)

Pieni lapsi prosessoi kokemuksiaan leikin avulla. Lapsi leikkii traumat pois toistaen leikeissään esimerkiksi vanhempien riitoja. (Juusola 2008, 21.) Leikkiesään lapsi voi käydä läpi asioita, joita hän tahtoi purkaa tai käsitellä. Lapsi voi leikkivälineen avulla siirtää tunteitaan itsensä ulkopuolelle ja tutkia niitä. Lapsi voi esimerkiksi leikkiä nukella ja siirtää omat kokemuksensa ja tunteensa nukelle. (Kyrönlampi-Kylmänen 2010, 79.) Isommat lapset hakevat itse aktiivisesti keinoja oman olonsa helpottamiseksi. Esimerkiksi kaverille kertominen tai urheiluharrastukset auttavat pahan olon purkamisessa. (Juusola 2008, 21.)

Sadut ovat yksi mahdollisuus käsitellä vanhempien eroa lapsen kanssa. Satujen avulla voidaan lähestyä vanhempien eroa ja tarkastella sitä symbolisen etäisyyden avulla. Sadut ovat lohduttavia ja antavat mahdollisuuden käsitellä erilaisia tunteita. Satujen tapahtumista ja henkilöistä lapsi voi löytää yhtäläisyyksiä omiin kokemuksiinsa. (Ylönen 2007, 7-8.)

3 Vanhemmuus eron jälkeen

Vanhemmuus on elinikäinen prosessi. Se on aina keskeneräinen ja muuttuva prosessi, joka syntyy lapsen ja vanhemman välisessä vuorovaikutussuhteessa päivittäin. Vanhemmuutta on emotionaalinen ja fyysinen vuorovaikutustapa lapsen kanssa. Se on myös erilaisten roolien ottamista ja eri tapoja toimia lapsen tarpeiden mukaisesti. Vanhemmuus on lapsen näkemistä ja hänen tarpeidensa, tunteidensa ja viestiensä tunnistamista ja niihin vastaamista. Vanhemman tehtävä on myös auttaa lasta tunnistamaan ja säätelemään omia tarpeita, tunteita ja viestejä, huolehtia lapsesta ja ottaa hänet huomioon. Vanhemmuus on ennen

kaikkea tahtoa olla lapsen käytettävissä tunneperäisesti. (Rönkkö & Rytönen 2010, 124.)

3.1 Vanhemmuuden vastuu

Ero on yksi elämän kovimmista ja vaikeimmista koettelemuksista myös aikuiselle. Vanhemman olisikin tärkeää pitää huolta omasta jaksamisestaan ja hakea tarvittaessa ulkopuolista tukea. (Vanhemmuus ja ero. Väestöliitto.) Oman erokriisinsä takia vanhempi ei välttämättä pysty näkemään lapsen tarpeita hyvin. Oma vanhemmuutta voi olla myös vaikea hahmottaa, kun oma lapsi ei eron jälkeen ehkä olekaan koko ajan läsnä (Kääriäinen 2008a, 103). Kiiänmaa (2008, 92) kuitenkin korostaa vanhempien vastuuta lapsen eroprosessissa ja toteaa, että erotilanteessa aikuisten tulisi ottaa vastuu ja auttaa lapset yli kriisistä. Näkemällä lasten tilanteen oikein, aikuiset voivat auttaa parhaiten. Lasten huolia ja surua ei tule vähätellä.

Lapsen läpikäymä eroprosessi on täynnä tunteita. On tärkeää, että vanhempi hyväksyy lapsen tunteet sellaisenaan pyrkimättä muuttamaan niitä. Viha, suru, yksinäisyys, pelko, häpeä, pettymys ja petetyksi tulemisen tunne ovat tunteita, jotka tulee sekä tunnistaa että hyväksyä. Vanhemman on myös oltava valmiina keskustelemaan lapsen kanssa eron herättämistä tunteista, kuitenkin pakottamatta lasta puhumaan. (Poijula 2007, 240.) Eron aiheuttama syyllisyys voi kuitenkin johtaa arkuuteen puhua erosta lapsen kanssa (Kiiänmaa 2008, 92). Silloin apuun voi pyytää jonkun muun tutun aikuisen. Eron yhteydessä lapsi ei saisi jäädä yksin. (Taskinen 2005, 141.) Kinnunen (2010, 73-74) nostaa esiin ammattiauttajan roolin lapsen tukemisessa. Lapsen näkökulmaan ja rakentaviin toimintatapoihin pystytään yleensä keskittymään paremmin ulkopuolisen ammatti-ihmisen kanssa keskusteltaessa.

Vaikka ero on perheen keskinäinen asia, olisi siitä hyvä kertoa myös muille lasta lähellä oleville aikuisille, kuten opettajille ja päivähoitajille. Näin he voivat tukea lasta ja ymmärtää paremmin mahdolliset muutokset lapsen käytöksessä ja suoritustasossa. He voivat myös olla apuna, jos lapselle on aihetta harkita erityistukea eroprosessin läpikäymiseksi. Läheisten ja riittävien suhteiden säilyttäminen erotilanteesta huolimatta on vanhemman vastuulla. (Vanhemmuus ja

ero. Väestöliitto; Kinnunen 2010, 90.) Kinnusen (2010, 90) mukaan lapsi tuntee epäonnistumisen tunteen alitajuisesti ja saattaa kokea jopa häpeää. Tästä syystä lapsi ei useinkaan kerro perhettä kohdanneesta kriisistä muille. On tärkeää osoittaa lapselle, että vaikka muut tietäisivätkin asiasta, niin se ei vaikuta heidän suhtautumiseensa lasta kohtaan.

Vanhempien hyvinvointi on lapselle eduksi. Vanhemmat voivat näyttää eron aiheuttamia tunteita lapselleen, mutta kuitenkin lasta kuormittamatta. Kaikki eron yksityiskohdat tai rajuimmat tunnemyrskyt eivät kuulu lapselle. Lapsesta saattaa tulla ylivastuullinen, jonka seurauksena hän alkaa huolehtia vanhemman ja perheen asioista. Lapsi saattaa sysätä omat tunteensa ja surunsa syrjään ja antaa niiden tulla esiin vasta kun on varma, että ainakin toinen vanhemmista on päässyt jaloilleen. Silloin hän pystyy vasta työstämään tunteitaan. Usko elämään vahvistuu, kun lapsi kokee, että kriisistä selviydytään. Lapsi oppii, että ongelmista voi selvitä. (Rönkkö & Rytönen 2010, 224.)

Vanhemmuus ei pääty, vaikka vanhemmat päätyisivät eroon. On tärkeää, että molemmat vanhemmat säilyvät lapsen elämässä eron jälkeenkin. (Kääriäinen 2008b, 40; Kyrönlampi-Kylmänen 2010, 133-134.) Jotta lapsen ja vanhempien väliset suhteet säilyisivät, vanhempia tulee tukea erottamaan vanhemmuuteen ja parisuhteeseen liittyvät asiat. (Mykkänen-Hänninen & Kääriäinen 2009, 81.) Vanhemmuuden säilyminen lapsen elämässä on helpompaa, jos ero on tapahtunut vanhempien yhteisestä sopimuksesta (Mykkänen-Hänninen & Kääriäinen 2009, 75). Myös Kääriäinen (2008a, 107) korostaa eroamisen tavan ja parisuhteen vuorovaikutustapojen merkityksiä eron jälkeisessä vanhemmuudessa.

Olennaista lapsen kehityksen kannalta on vanhempien ja lapsen välinen suhde niin eron aikana kuin sitä ennen ja sen jälkeen (Sinkkonen 2005, 128; Poijula 2007, 235). Lapsen asema tai hyvinvointi ei määrity sen mukaan, päädytäänkö erossa yksin- vai yhteishuoltajuuteen. Tärkeintä on se, miten vanhemmat kykenevät tekemään lapsia koskevia päätöksiä yhdessä ja toimimaan vanhempina toisiaan tukien. (Rönkkö & Rytönen 2010, 222.) Lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen kannalta on tärkeää, että vanhemmat voivat keskittyä olemaan lapselle hyviä vanhempia eron jälkeen (Pojula 2007, 235; Kinnunen 2010, 93).

3.2 Lapsen tukeminen

Eron hyväksyminen voi olla lapselle pitkä prosessi. Sen myöntäminen todelliseksi voi olla vaikeaa. (Rönkkö & Rytönen 2010, 223.) Epämiellyttävän totuuden kieltäminen on tyypillistä niin aikuiselle kuin lapsellekin (Kiianmaa 2008, 94). Kääriäinen (2008b, 39) korostaa, että vaikka vanhempien omat voimavarat voivat mennä erotilanteessa pääosin oman tuskan käsittelyyn, ei lapsia tulisi silti jättää huomiotta. Taskisen (2005, 138) mukaan on tärkeää kertoa lapselle, mitä on tapahtumassa. Myös tapaan, jolla vanhempien erosta kerrotaan, tulisi kiinnittää huomiota (Mäenpää & Poutiainen 2009, 100-101). Lapselle tulisi kertoa suunnitellusta erosta ja siitä, miten ero näkyy lapsen omassa elämässä (Taskinen 2005, 138; Rönkkö & Rytönen 2010, 222). Lapselle tulisi välittää tunne siitä, että hänen tunteensa otetaan huomioon ja häntä kuunnellaan (Taskinen 2005, 138).

Erosta puhuminen lapsen kanssa sekä lapsen kuunteleminen auttavat lasta selviytymään erosta (Kyrönlampi-Kylmänen 2010, 130-132). Vanhemmille on suuri haaste saada lapsensa vakuuttuneeksi, ettei tämä ole syyllinen eroon (Kiianmaa 2008, 103). Lapselle tulee kertoa, ettei hän ole syyllinen vanhempiensa eroon. Lisäksi lapsen tulee tietää, että molemmat vanhemmat ovat valmiita kuuntelemaan lasta, kun tämä haluaa puhua omista tunteistaan ja kokemuksistaan. Lapsi voi tarvita konkreettisen luvan suremiseen ja surun tunteiden näyttämiseen. (Rönkkö & Rytönen 2010, 222-223.) Kinnusen (2010, 87-89) mukaan vanhemman on hyvä ymmärtää, että lapsi purkaa tuskaansa ja epävarmuuden tunnettaan olemalla vihainen. Ikävien tunteiden päästyä ulos lapsella on tilaa huomata, että muutoksen keskellä myös hyviä asioita on vielä jäljellä. Lapsen sopeutuvaisuus luo mahdollisuuden elämän jatkumiselle. Aikuinen voi tuntea syyllisyyttä lapsen läpikäymistä tunteista, kuten ikävästä, mutta vanhemman tulisi muistaa, että oma syyllisyys ja lapsen kokemat tunteet ovat eri asia.

Joskus lapsi tarvitsee aikuisen apua tunteidensa sanoittamiseen, koska hän voi kokea itselleen uusia tai ennen nimeämättömiä tunteita (Kinnunen 2010, 88). Lapsi voi myös kokea vaikeaksi erosta kertomisen kavereille. Lapsi ja vanhempi voivat yhdessä harjoitella, miten lapsi voisi vastata, jos joku kysyy kotoa pois

muuttaneesta vanhemmasta. Lapsella on samalla hyvä tilaisuus jakaa eroon liittyviä tunteitaan vanhemman tai vanhempien kanssa. (Rönkkö & Rytönen 2010, 223.)

Perherakenteiden muuttuessa lapsen perustarpeet ja kasvun edellytykset pysyvät kuitenkin samoina. (Mykkänen-Hänninen & Kääriäinen 2009, 81.) Sekä Rönkkö ja Rytönen (2010, 222-223) että Kiiänmaa (2008, 102) muistuttavat arjen jatkuvuuden tärkeydestä lapselle. Asuinpaikan, koulun tai päiväkodin säilyminen ennallaan on vain hyväksi, kuten myös sellaisten tuttujen asioiden kuin harrastusten ja lemmikkieläinten pysyminen lapsen elämässä. Myös kuulluksi tuleminen ja turvallisuuden tunteen vahvistaminen ovat asioita, joita lapsi tarvitsee. (Rönkkö & Rytönen 2010, 222-223.)

Rönkkö ja Rytönen (2010, 223) nostavat esiin vanhempien vastuun lapsen asemasta erokriisin keskellä. Vanhemmat eivät saa repiä lasta eri suuntiin, ettei lapselle muodostu lojaliteettiristiriitaa. Lapsi on luonnostaan lojaali kummallekin vanhemmalleen, joten on tärkeää, ettei lapsi joudu vanhempien välisten riitojen välikappaleeksi. Lojaliteettiristiriita on raskas taakka lapselle. Myös Kiiänmaan (2008, 95) mukaan lapsen omalle eroprosessille on haitallista, jos hän joutuu asettumaan toisen vanhemman puolelle toista vanhempaa vastaan. Toisen vanhemman jatkuva mustamaalaaminen voi muuttua lapsen hyväksikäytöksi. Vanhempien tulisikin voida sopia keskenään, etteivät he mustamaalaa tai panettele toisiaan lapsen kuullen (Rönkkö & Rytönen 2010, 223).

Lapsen on tärkeää kuulla, että vanhemmat rakastavat häntä edelleen (Poijula 2007, 237; Rönkkö & Rytönen 2010, 223). Pienelle lapselle molempien vanhempien fyysinen läheisyys on tärkeää. Lapsi tarvitsee sekä henkisen että konkreettisen luvan ottaa aina halutessaan yhteyttä muualla asuvaan vanhempaansa. (Rönkkö & Rytönen 2010, 222.) Päivittäinen yhteydenpito ylläpitää pois muuttaneen vanhemman ja lapsen suhdetta ja tuo lapselle turvallisuuden tunteen (Mykkänen-Hänninen & Kääriäinen 2009, 81; Rönkkö & Rytönen 2010, 223). On äärimmäisen tärkeää, että vanhemmat pitävät lapselle antamansa lupaukset. Lapsesta erillään asuvan vanhemman tulee aina ilmoittaa ja kertoa syy, jos hän joutuu perumaan tapaamisen lapsen kanssa. (Rönkkö & Rytönen 2010, 222-223.)

Perheen kokonaistilanne ei välttämättä heikkene eron myötä. Vanhemmat voivat olla turvallisesti läsnä lapsen mielikuvissa ja elämässä, vaikka he eivät asuisikaan enää yhdessä. Ero voi toimia positiivisena mallina lapselle ongelmien ratkaisusta ja aikuisten välisistä vuorovaikutussuhteista. Vaikka ero on kipeä kokemus lapselle, hän voi silti kokea tullessa huomioiksi ja kuulluksi ilman lojaliteettiristiriitoja. Lapsi voi käytännössä kokea ja ymmärtää, että vanhemmat eivät eroa hänestä vaan toisistaan. Jotta tämä olisi mahdollista, vanhempien tulisi kiinnittää huomiota siihen, kuinka he toimivat suhteessa toiseen vanhempaan. Entinen puoliso on edelleen lapselle korvaamaton vanhempi. (Mykkänen-Hänninen & Kääriäinen 2009, 80-81.)

4 Vertaistuen merkitys

Vertaistuki on yksi sosiaalisen tuen muodoista. Sen ydinajatuksen mukaan voimaantumisen lähtee ihmisestä itsestään. Tavoitteena on saada ihminen itse löytämään sisällään olevat voimavarat ja mahdollisuudet. Vertaistuki on vastavuoroisuutta, jossa yksilö kohtaa muut sekä kuuntelijan että kuunneltavan roolissa. (Kinanen 2009 69-70.) Vertaistukiryhmät edustavat yhteisöllisyyttä ja vahvistavat vuorovaikutuksen kautta ihmisten toimintaedellytyksiä (Mykkänen-Hänninen & Kääriäinen 2009, 68). Kinanen (2009, 69-70) mukaan alan ammattilaisten sijaan oikeanlainen tuki ja ymmärrys voi löytyä samankaltaisia asioita kokeneiden ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta. Myös Salminen (2010, 6) tuo esiin, että ammattiavun sijaan kokemusten ja ajatusten jakaminen sellaisten ihmisten kanssa, jotka ovat itse selvinneet erosta, saattaa riittää avuksi monelle.

Joukkoon kuulumisen on ihmisen luontainen tarve, ja siihen kuuluu myös oman itsensä peilaaminen muiden kautta (Mykkänen-Hänninen & Kääriäinen 2009, 68). Oman elämän rehellinen tutkiminen mahdollistuu vertaistuessa syvän ymmärryksen ja jakamisen kautta. Omien reaktioiden näkeminen normaaleina kasvattaa toivoa. Kokemusten jakaminen on vertaistukiryhmän perusta. (Vedenkivi & Salmenperä 2010, 8, 15.)

4.1 Vertaistuen merkitys lapselle vanhempien erotessa

Ryhmässä toimiminen on tuttua suurimmalle osalle lapsista. Lapset toimivat usein jo pienestä pitäen vertaisryhmässä päiväkodissa. Ryhmässä lapset pysyvät tukemaan toinen toisiaan erosta selviytymisessä. (Niemelä 2008, 64.) Kääriäinen (2008b, 47) muistuttaa, että vain vanhempiensa eron kokeneet lapset voivat löytää yhteisiä merkityksiä asialle. Lapsi, joka ei ole kokenut vanhempiensa eroa, ei pysty ymmärtämään sitä.

Vanhempien erotessa eroryhmät voivat olla lapselle mahdollisuus jakaa omia tunteitaan ja kokemuksiaan. Eroryhmissä lapsi kohtaa tavallisia lapsia, jotka ovat kokeneet samanlaisen tilanteen. Toisten saman kokeneiden lasten kohtaaminen pienentää omaa surua sekä vahvistaa uuden elämänkuvan rakentamista. Eroryhmissä lapsi kohtaa myös aikuisia, joiden kanssa voi käydä tunteita läpi turvallisesti ja puolueettomasti. Eron kokeneet lapset tarvitsevat paikan, jossa voi kohdata itsensä ja omat tunteensa. (Juusola 2008, 10-12.)

Moni lapsi kokee olevansa ainut erotilanteeseen joutunut. Kavereiden kanssa ei aina ole helppo puhua eroon liittyvistä asioista. Ryhmässä jaetut kokemukset voivat olla lapselle hyvin helpottavia. Toinen lapsi saattaa kertoa vanhempien eron tuoneen mukanaan myös hyviä asioita, mikä voi vapauttaa lapsen omasta syyllisyydentunteesta. Toisia kuuntelemalla lapsi voi myös kehittää tapaansa kohdata erotilanteeseen liittyviä konflikteja. Ryhmässä käytetyt luovat menetelmät auttavat lasta tunteiden ja ajatusten läpikäymisessä. Lapsi voi oppia sanallisesti nimeämään tunteita, olotiloja sekä mieltä askarruttavia asioita. (Juusola 2008, 28.)

Lapsille suunnatuissa vertaistukiryhmissä yhdistyvät ikätovereiden tuki ja ymmärrys sekä aikuisen läsnäolo. Ryhmä antaa mahdollisuuden reflektoida omia kokemuksiaan toisten kanssa, ja kipeästä asiasta voi puhua vapautuneesti. (Kinnanen 2009, 69–70.) Lapsi saa myös kokemuksen siitä, ettei ole ainoa, jonka vanhemmat ovat eronneet. Näin ryhmä paitsi vähentää lapsen kokemaa häpeää, niin myös vahvistaa lapsen itsetuntoa sekä sosiaalisia taitoja. (Poijula 2007, 241–242.)

Kääriäinen (2008b, 91) näkee vertaistuen toimivana tukikeinona lapsen erosta selviytymisessä. Myös Lehtisen ja Lätin (2011, 5) mukaan vertaisryhmät ovat osoittautuneet tehokkaaksi keinoksi auttaa lapsia selviytymään vanhempiensa erosta. Vertaisryhmässä lapset voivat löytää asioille ja kokemuksille yhteisiä merkityksiä ja jakaa niitä keskenään. Vertaisryhmä on turvallinen ja tehokas ympäristö tunnetason oppimiseen ja ohjaukseen sekä selviytymiskeinojen opetteluun.

4.2 Vertaistuen merkitys eron jälkeisessä vanhemmuudessa

Vanhemmat tarvitsevat tukea ymmärtääkseen eron aikaansaamat muutokset lapsen näkökulmasta. Vertaistukiryhmä antaa mahdollisuuden kuulla erilaisia kokemuksia ja sitä kautta löytää uusia käytäntöjä. (Mykkänen-Hänninen & Kääriäinen 2009, 68.) Ryhmä tarjoaa osallistujilleen myös mahdollisuuden vertailla, miten kukin etenee eron jälkeisen yhteistyön rakentumisessa toisen vanhemman kanssa (Mykkänen-Hänninen & Kääriäinen 2009, 75). Vertaistuen kautta ihminen saa kokemuksen siitä, ettei hän ole ainut, joka on kokenut samaa. Kokemuksia ja ajatuksia jaettaessa on toisaalta mahdollisuus nähdä, että tilanteet ovat erilaisia ja ainutlaatuisia. (Huuskonen.)

Ihmiset vertailevat keskenään sekä vanhemmuuttaan että eroamisen tapoja, kun kyseessä on eroauttamiseen liittyvä vertaistuki. Yhteinen vanhemmuus eron jälkeen usein vaikeutuu, jos ero on tapahtunut yllättäen. Jos vaikeudet yhteisen vanhemmuuden jatkumisessa eivät ole pelkästään oman toiminnan aiheuttamia, voi toisten tilanteiden kuuleminen tuottaa suurtakin kipua. Vertailun aikaansaama kateus ja katkeruus voivat olla haitallisia ryhmän ilmapiirille. Kateus voi kuitenkin toimia myös voimana, joka vie eteenpäin. Vertaistukiryhmä on toimiva, kun ryhmän jäsenet iloitsevat toistensa onnistumisista ja toimivat toistensa tukena vaikeuksissa. (Mykkänen-Hänninen & Kääriäinen 2009, 75.)

Merkittävä keino lapsen aseman parantamisessa erossa ja lapsen menetyksien vähentämisessä on monipuolinen ja varhainen tuki vanhemmille. Kun perhe kokee tarvitsevansa tukea, sitä tulisi olla tarjolla. Ohjattu vertaistuki antaa mahdollisuuden kohdentaa vanhempien huomio lapsen asemaan ja sen säilymiseen

tukemalla vanhemmuutta ja sen vastuullisuutta (Mykkänen-Hänninen & Kääriäinen 2009, 68-69, 80).

Ei ole yksinkertaista ymmärtää eron jälkeisen vanhemmuuden merkitystä. Siihen tarvitaan ymmärrystä ja oikeanlaista tukea. Uusien toimintamallien löytymisen vaikeisiin tilanteisiin mahdollistuu, kun samankaltaisen elämäntilanteen jakavat ihmiset pääsevät kertomaan ja jäsentämään omia ajatuksiaan. (Mykkänen-Hänninen & Kääriäinen 2009, 81.) Muiden eron kokeneiden vanhempien kautta saatu vertaistuki tarjoaa parhaimmillaan omaan tilanteeseen uusia näkökulmia, luo uskoa tulevaisuuteen, vahvistaa lapsen aseman huomioimista ja muistuttaa vanhemmille, että vanhemmuus ei pääty eroon (Neuvokeskus. Vanhemmuus ei pääty eroon).

5 Eroryhmät

Eroryhmiä järjestetään ympäri Suomea muun muassa perheneuvoloissa, perheasiain neuvottelukeskuksissa ja seurakunnissa. Lapsille ja vanhemmille suunnattuja eropalveluja on kuitenkin vähän, ja niissä on huomattavia alueellisia eroja (Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti 2013, 43). Imatran perheneuvola järjesti yhteistyössä hyvinvointineuvolan kanssa ensimmäisen lasten eroryhmän keväällä 2013. Imatralla aikuisten eroryhmiä järjestää perheasiainneuvottelukeskus. Seuraavaksi esittelemme ensin Suomessa toimivia ja toimineita eroryhmiä, jonka jälkeen kuvaamme Imatran perheneuvolan eroryhmää.

5.1 Eroryhmiä Suomessa

Lastensuojelun Keskusliiton Neuvo-projekti (2005–2009) on järjestänyt vuodesta 2006 lähtien ryhmiä eronneille alaikäisten lasten vanhemmille. Projektin tarkoituksena oli vanhempien erotessa turvata lapsen asema sekä minimoida lapsen menetykset erossa. Eroneuvo- ja Vanhemman neuvo -palvelut kehitettiin projektissa varhaisen tuen muodoiksi. Niillä pyrittiin tukemaan vanhempia erosta selviytymisessä, eron jälkeistä vanhemmuutta sekä vanhempien yhteistyötä lapsen liittyvissä asioissa. (Tiedotteet. Lastensuojelun Keskusliitto 2009.)

Taikuri-projektin (2005–2007) toteutti Suomen Kasvatus- ja perheneuvontaliitto yhteistyössä perheneuvoloiden ja muiden yhteistyökumppaneiden kanssa. Taikuri-ryhmät on suunnattu 7-12 -vuotiaille lapsille, jotka ovat kokeneet vanhempiensa eron. Vetskari-projekti, 12-18 -vuotiaille vanhempiensa eron kokeneille nuorille suunnattu vertaisryhmätoimintamalli, tuli päätökseensä viime vuonna. (Vetskari. Nuoren tukeminen vanhempien erotessa.) Vanhemman neuvo sekä Taikuri- ja Vetskari -ryhmien toiminta jatkuu projektien päättymisestä huolimatta Neuvokeskuksessa sekä perheneuvoloissa useilla paikkakunnilla. Eroneuvotilaisuuksia järjestetään ympäri Suomea. (Tukea vanhemmuuteen. Lapsille ja nuorille.)

Etelä-Karjalassa toimii Eeva – Eväitä eron jälkeiseen vanhemmuuteen -hanke 2012-2014, jossa tuetaan eron eri vaiheissa olevia lapsiperheitä. Lähtökohtana hankkeessa on tukea vanhempia ja vanhempien välistä yhteistyötä eron jälkeen sekä tehdä lapsi näkyväksi eroprosessissa. Osana hanketta toteutetaan vertaisryhmätoimintaa lapsille ja vanhemmille teemailtoja, joissa annetaan tietoa lapsen tukemisesta vanhempien erotilanteessa. Vertaisryhmiä toteutetaan Etelä-Karjalan kunnissa kysynnän mukaan. (Eeva-hanke.) Eeva-hankkeen lasten sekä vanhempien vertaisryhmissä toteutuvat samankaltaiset teemat kuin Imatran perheneuvolan eroryhmässä.

5.2 Imatran perheneuvolan eroryhmä

Perheneuvola on osa Imatran kaupungin hyvinvointipalveluja. Hyvinvointipalveluihin kuuluvat lasten ja nuorten sekä vapaa-ajan palvelut, psykososiaaliset palvelut sekä hoito- ja hoivapalvelut. Lasten ja nuorten kasvun tukemisen palveluihin kuuluvat Imatralla kaikki lapsiperheille tarkoitetut palvelut, kuten perheneuvola ja hyvinvointineuvola.

Imatran perheneuvolan palvelut on tarkoitettu alle 13-vuotiaille lapsille ja heidän perheilleen, lasta odottaville perheille sekä muille lapsiperheiden kanssa työskenteleville tahoille. Perheneuvolatyöskentelyssä pyritään lisäämään vanhemman ymmärrystä perhetilanteesta sekä lapsen oireilusta ja siten löytämään vanhemmalle uusia tapoja auttaa ja tukea lastaan. Vanhemmat voivat työskentelyn myötä saada voimavaroja omaan vanhemmuuteensa. Työmuotoja ovat

keskustelu vanhempien kanssa, lapsen ja perheen psykologinen, sosiaalinen ja lääketieteellinen tukeminen, arvioinnit ja verkostokonsultaatiot, perheterapia ja lapsen yksilöterapia, puhelinneuvonta, konsultaatio lasten parissa työskenteleville sekä lasten ja vanhempien ryhmät.

Perheneuvolan ja hyvinvointineuvolan yhteistyössä toteuttama eroryhmä oli Imatralla ensimmäinen. Eroryhmä oli perheneuvolan suunnittelema ja apua ohjaukseen saatiin hyvinvointineuvolasta. Eroryhmä toimi Mansikkalan päiväkodillä kerran viikossa kahdeksan viikon ajan 22.1. - 19.3.2013. Yksi tapaamiskerta kesti puolitoista tuntia, kello 17.30 - 19.00. Vanhemmat kokoontuivat kuusi kertaa ja lapset kahdeksan kertaa. Eroryhmässä oli neljä perhettä. Lapset asuvat ryhmään osallistuneiden vanhempien luona. Ryhmässä oli yhteensä yhdeksän lasta, joista viisi 5-7 -vuotiasta lasta osallistui lasten eroryhmän toimintaan. Loput neljä pienempää 1-4 -vuotiasta lasta olivat ryhmätoiminnan aikana vanhempien ryhmässä. Alun perin tarkoituksena oli, että ohjaaja järjestäisi pienille lapsille tekemistä erillisessä tilassa. Tämä ei kuitenkaan käytännössä toiminut, koska pienet lapset halusivat olla lähellä vanhempiaan. Ennen eroryhmän alkua perheneuvolan työntekijät haastattelivat eroryhmään osallistuvat perheet.

Eroryhmässä toimi neljä ohjaajaa. Vanhempien ryhmässä ohjaajina toimivat perheneuvolan psykologi Anne Puurunen ja hyvinvointineuvolan perhetyöntekijä Merja Ralli. Lasten eroryhmässä ohjaajina toimivat perheneuvolan psykologi Riitta Kaijalainen-Vainikainen ja perheneuvolan perheneuvoja/sosiaalityöntekijä Erja Hallahuhta. Opinnäytetyön toteutumisen kannalta pidimme tärkeänä sitä, että olisimme myös itse mukana eroryhmän toiminnassa. Tällä tavoin tulimme tutuiksi vanhemmille sekä lapsille ja takasimme sen, että opinnäytetyön tekeminen eroryhmästä tuntui heistä luontevalta. Taru Heinonen oli mukana vanhempien ryhmän toiminnassa ja Maiju Ulvinen lasten eroryhmän toiminnassa.

Imatran perheneuvolassa on eroryhmän pohjana käytetty psykologien Teija Lehtisen ja Elina Lätin kehittämää ryhmämallia. Lehtinen ja Lätti ovat koonneet omat oppaat sekä vanhempien että lasten ryhmien vetäjille. Seuraavaksi esittelemme lasten eroryhmän ja vanhempien ryhmän rakenteet ja toiminnan Lehtisen ja Lätin oppaiden *Entäs minä? Erosurun palasista ehjäksi tarinaksi. Lasten eroryhmän käsikirja (2011a)* sekä *Entäs minä? Kuinka tuen lastani erossa. Las-*

ten eroryhmä. Vanhempien ryhmän käsikirja (2011b) mukaan. Imatran perheneuvolan eroryhmässä ei edetty täsmälleen Lehtisen ja Lätin kehittämien ryhmämallien mukaisesti, joten kuvaamme myös sitä, minkälaisia muutoksia niihin oli Imatran perheneuvolan eroryhmässä tehty.

Lasten eroryhmän malli ja toiminta

Lasten eroryhmämallissa korostuvat traumatyön periaatteet. Erityisesti tiedon antaminen, tarinallisuus, selviytymistaitojen opettelu ja tunteiden kanssa työskentely nousevat toiminnassa esiin. Lasten ryhmä kokoontuu yhteensä kahdeksan kertaa ja jokainen tapaamiskerta on itsenäinen kokonaisuus. Jokaisella tapaamisella on oma teemansa, jota käsitellään laajasti ja monipuolisesti. Teemaan liittyy aina jokin eron vaihe ja siihen liittyvä tunne. Tällä tavoin ryhmässä käydään läpi koko eroprosessin kaari, minkä tarkoituksena on lapsen olon helpottuminen. Tunteet ja niiden ympärille rakentuvat teemat ovat hämmennys, syyllisyys, pelko, ikävä ja suru, pettymys, viha, helpotus ja ilo.

Tavoitteena on auttaa lasta käsittelemään vanhempien eroa sekä tukea lapsen kehitystä haastavassa muutostilanteessa. Keskeistä on aikuisen johdolla tapahtuva eroon liittyvien asioiden jakaminen samassa tilanteessa olevien lasten kanssa toiminnallisten harjoitusten, leikin sekä kertomusten kautta. Lasten ryhmässä rakennetaan lapsen omaa tarinaa perheensä erosta, nimetään ja annetaan tilaa eroon liittyville tunteille sekä harjoitellaan tapoja ilmaista kaikenlaisia tunteita, annetaan tietoiskuja vanhempien erosta, jaetaan keinoja muutoksesta selviytymiseen ja tarjotaan lapsille vertaiskokemuksia. Lasten ryhmän tapaamiskerrat noudattavat pääpiirteittäin aina samaa rakennetta (Taulukko 1), joka tuo lapsille turvallisuuden tunnetta ja luo siltaa ryhmäkertojen välille. Vaikka teema vaihtuu jokaisen ryhmäkerran välillä, lapset pystyvät ennakoimaan seuraavaa tapaamista ja tulemaan ryhmään turvallisesti mielin.

Lasten eroryhmän rakenne	Toiminta
1. Aloitus ja teemaan virittäytyminen	Mittaus, herkku ja kuulumiset, teemaan virittävä leikki / toiminta
2. Oman erotarinan jäsentäminen	Petterin päiväkirja, lasten omien kokemusten jakaminen
3. Ryhmänvetäjän antamaa tietoa	Tunnekortti, tietoiskut
4. Toiminnallinen ja symbolinen käsittely	Teemaesine, toiminnallinen tunneharjoitus
5. Ryhmän tuottama yhteinen erotarina	Leikki
6. Lopetus	Rentoutus, tarrat ja loppulaulu

Taulukko 1. Lasten eroryhmän rakenne

Ryhmäkertojen alussa lapset huomioidaan yksilöllisesti samana toistuvan alkurituaalin avulla. Aloitus ja teemaan virittäytyminen sisälsi Imatran perheneuvolan eroryhmässä jokaisen lapsen jonkin ruumiinosan mittaamisen helminauhalla. Mittaamisen jälkeen syötiin keksit ja juotiin mehua sekä vaihdettiin kuulumisia. Teemaan virittävä leikki tai toiminta oli jokaisella kerralla erilainen. Niitä olivat esimerkiksi tutustumisleikki, Kim-leikki, laita matkaan höyhen -leikki ja tunneväritystehtävä.

Oman erotarinan jäsentäminen tapahtuu fiktiivisen Petterin päiväkirjan avulla. Jokaisella ryhmäkerralla luetaan pätkä kuvitteellista erotarinaa. Imatran perheneuvolan eroryhmässä Petterin päiväkirjaa oli muokattu ryhmän lapsille sopivammaksi. Päiväkirjan lukemisen jälkeen lapset saivat jakaa keskenään kokemuksia ja tunteita, joita päiväkirja heissä herätti.

Ryhmänvetäjät antavat jokaisella kerralla lapsille tietoa eroon liittyvistä asioista. Jokaisella kerralla käsitellään tiettyä tunnetta, joka voi herätä lapsessa vanhempien erotessa. Ryhmänohjaajien avulla lapset opettelevat tunnistamaan

itsessään sillä kerralla käsiteltävän tunteen. Tunteesta keskustellaan yhdessä. Ryhmänvetäjillä on jokaiselle kerralle tunnekortti, jonka he näyttävät lapsille. Ryhmänvetäjät antavat lapsille myös tietoiskuja eron eri vaiheista, esille nousevista tunteista ja lasten yleisistä reaktioista vanhempien erotessa.

Toiminnallinen ja symbolinen työskentely pitää sisällään teemaesineen ja toiminnallisen tunneharjoituksen. Jokaisen ryhmäkerran ydinasia kuvataan teemaesineen avulla, ja sen tarkoitus on symbolisoida eroon liittyviä kokemuksia. Toiminnallisten harjoitusten avulla pyritään luomaan symbolinen kokemus tunteesta. Niiden avulla voidaan opetella myös uusia tapoja tunteiden ilmaisemiseksi. Yksi harjoitus on esimerkiksi sellainen, että lapsen ympärille kääritään wc-paperia tukalan ja puristavan olon symboloimiseksi. Tämän jälkeen lasta kehoitetaan repäisemään itsensä irti tukalasta olost ja sanomaan: *Ero ei oo mun syy!* Tämän jälkeen jutellaan yhdessä, miltä harjoitus tuntui.

Ryhmän tuottama yhteinen erotarina on osa teeman käsittelyä. Leikin ja rooleihin eläytymisen kautta voidaan purkaa ryhmäkerralla käsiteltyä teemaa ja sen herättämiä tunteita. Imatran perheneuvolan eroryhmässä yhteistä erotarinaa luotiin muun muassa nalleilla ja nukkekodin hahmoilla ja esineillä leikkimällä.

Jokaisen ryhmäkerran lopetus toistuu samanlaisena, mikä viestii jatkuvuudesta ja toimii yhteisenä turvallisena lopetusrituaalina. Jokaisen ryhmätapaamisen lopussa on rentoutus, jonka tavoitteena on opetella tunteiden säätelyä ja siirtyä raskaiden asioiden käsittelystä rentoutuneeseen olotilaan. Lisäksi lopettamisrituaaleihin kuuluu loppulaulu, joka myös on jokaisella kerralla sama. Lisäksi lapset saavat ryhmän lopussa valita tarralaatikosta yhden tarran itselleen.

Kuudennella ryhmätapaamiskerralla lapselle annetaan kotiin mukaan kiukkuajokortti tehtäväksi vanhemman kanssa. Kiukkuajokortissa on vaihtoehtoisia kiukunpurkamistapoja. Siinä täytyy huutaa tyynyyn, repiä paperia, heitellä seinään paperipalloa tai vaahtomuovipalloa, hyppiä tasajalkaan kuplamuovin päällä, paukuttaa lattiaan paperi- tai eristeputkella sekä sutata paperiin liituvärillä. Imatran perheneuvolan eroryhmässä kiukkuajokortti pyydettiin palauttamaan eroryhmään seuraavaksi kerraksi.

Vanhempien ryhmän malli ja toiminta

Vanhempien ryhmätapaamisilla on merkittävä rooli lasten eroryhmän työskentelyssä. Ne toteutetaan rinnakkain lasten ryhmätapaamisten kanssa, ja tapaamisten sisällöt liittyvät lasten eroryhmässä käytäviin teemoihin. Vanhempien ryhmässä tavoitteena on auttaa tunnistamaan, kohtaamaan ja käsittelemään lapsen eroon liittyviä reaktioita sekä opetella tukemaan lasta eroon liittyvien tunteiden ilmaisussa. Lisäksi tavoitteena on auttaa näkemään lapsen eroprosessi erillisenä omasta, auttaa ajattelemaan lapsen tilannetta kahden vanhemman välissä sekä tukea eron jälkeistä vanhemmuutta ja lapsen tukemista muutostilanteessa.

Vanhempien ryhmätapaamisilla kerrotaan, miksi on tärkeää kertoa lapselle erosta, mikä hyöty on selviytymistaitojen opettelusta sekä miksi lapselle on tärkeää saada koottua erosta ehjä tarina ja työskennellä omien tunteidensa kanssa. Ryhmän vetäjä kertoo vanhemmille tarkasti lasten ryhmän sisällöstä ja rakenteesta. Näin vanhempi tietää ennakkoon, mitä teemoja lasten ryhmässä käsitellään, ja voi paremmin tukea lastaan prosessin aikana. Tieto auttaa myös vanhempaa ennakoimaan lapsen mahdollisia reaktioita käsiteltyyn aiheeseen.

Vaikka vanhempien ryhmän ensisijaisena tarkoituksena ei ole toimia vertaistukiryhmänä, niin se tarjoaa kuitenkin mahdollisuuden omien kokemusten jakamiseen muiden samankaltaisessa tilanteessa olevien kanssa. Vanhemman olisi ollut hyvä käsitellä omaa eroaan ennen ryhmän alkamista, jotta hän pystyy ottamaan paremmin vastaan lapsen ajatukset, kokemukset ja tunteet erosta. Tämä hyödyttää myös lapsen omaa työskentelyä.

Vanhemmille esitellään lasten eroryhmän rakenne, sisällöt, teemat ja menetelmät sekä tavoitteet. Vanhemmille kerrotaan, että lapsen on tärkeää osallistua jokaiseen ryhmätapaamiseen. Säännöllinen läsnäolo lisää luottamusta ryhmään ja helpottaa vaikeista asioista puhumista ryhmässä. Vanhempia muistutetaan myös siitä, että lasten ryhmän keskustelut ovat luottamuksellisia. Lapsi voi niistä halutessaan vanhemmalle kertoa, mutta tätä ei pidä häneltä vaatia. Kerrotaan myös, että tarvittaessa työntekijät keskustelevat vanhemman kanssa, jos lapsen

hyvinvointi aiheuttaa huolta. Vanhempien ryhmätapaamiset noudattavat pääsääntöisesti aina samaa rakennetta (Taulukko 2).

Vanhempien ryhmän rakenne	Toiminta
1. Ryhmän aloitus	Kahvit, lasten ryhmän terveiset, kuulumisten vaihto
2. Oma lapsi suhteessa eroon	Tapaamiskerran teeman pohtiminen oman lapsen kautta, tehtävä/harjoitukset
3. Ryhmänvetäjän antamaa tietoa	Lasten eroryhmässä läpikäytävien tunteiden ja tietopakettien esittely, materiaalia aiheesta
4. Yhteiskeskustelu	Keskustellaan tapaamiskerran teemasta, aiheeseen liittyvä tehtävä
5. Vanhempana eron jälkeen	Tapaamiskerran teema vanhemmuuden tukemisen näkökulmasta
6. Ryhmäkerran lopetus	Rentoutus

Taulukko 2. Vanhempien ryhmän rakenne

Ryhmätapaamiset aloitetaan aina kahvittelulla ja kuulumisten vaihtamisella. Se on mukava tapa rauhoittua lapsen asioiden äärelle. Vanhempien ryhmän ensimmäisellä tapaamiskerralla vanhemmat esittelevät itsensä, kertovat kenen lapsen vanhempi on ja kuinka kauan erosta on aikaa. Halutessaan vanhemmat voivat kertoa jotakin lapsestaan ja erotilanteestaan lapsen näkökulmasta. Ryhmän vetäjä käy läpi vanhempien ryhmän tavoitteet ja teemat. Ensimmäisen kerran teemana on lasten eroryhmän käsittely ja lapsen reagointi vanhempien eroon. Toisella kerralla käsitellään lapsen tunteita erotilanteessa, tunteiden kohtaamista sekä lapsen tukemista erotilanteessa. Kolmannella ryhmätapaamisella teemana on lojaliteettiristiiriita sekä lapsen sopeutumista tukeva vanhemmuus. Imatran perheneuvolan vanhempien ryhmän teemat oli jaettu kuudelle eri tapaamiskerralle (Taulukko 3).

Vanhempien ryhmän tapaamiskertojen teemat
1. tapaaminen: Lasten reagointi eroon
2. tapaaminen: Lapsen eroon liittyvät tunteet
3. tapaaminen: Lapsen lojaliteettiristiiriita
4. tapaaminen: Yhteistyövanhemmuus
5. tapaaminen: Vanhempana jaksaminen
6. tapaaminen: Lasten ja vanhempien ryhmien yhteiset harjoitukset, keskustelu lasten eroryhmän ohjaajien kanssa lapsen matkasta ryhmässä, palaute

Taulukko 3. Vanhempien ryhmän teemat

Vanhempien ryhmässä käytetään työskentelyn apuna erilaisia tehtäviä ja harjoituksia. Imatran perheneuvolan vanhempien ryhmässä tehtiin esimerkiksi verkostokartta ja erilaisia voimaannuttavia harjoituksia. Vanhemmille annettiin kotiin luettavaksi myös teemoihin liittyvää materiaalia esimerkiksi lapsen lojaliteettiristiiriidasta.

6 Opinnäytetyön tavoitteet ja toteutus

Idea opinnäytetyöhömme tuli Imatran perheneuvolalta alkukevästä 2013, kun kävimme tapaamassa perheneuvolan johtava psykologi Anne Puurusta ja Perheneuvoja/sosiaalityöntekijä Erja Hallahuhtaa. Tarkoituksena oli selvittää, olisiko perheneuvolalla tarvetta tai ehdotuksia opinnäytetyöhömme liittyen. Keskustelumme tuloksena opinnäytetyömme aiheeksi selvisi pian alkavan eroryhmän toiminta. Keräsimme aineiston opinnäytetyöhömme eroryhmän aikana keväällä 2013 ja eroryhmän jälkeen loppukesästä 2013. Aineiston analysointi ja opinnäytetyön raportointi ja viimeistely tapahtui syksyn 2013 ja kevään 2014 aikana.

6.1 Opinnäytetyön tavoitteet ja selvitystehtävät

Opinnäytetyömme tarkoituksena on selvittää vanhempien kokemuksia eroryhmän toiminnasta ja vaikutuksista. Tarkoitus on erityisesti kiinnittää huomiota

siihen, minkälaista tukea vanhemmat kokevat saavansa vanhempien ryhmästä liittyen lapsen eroprosessin tukemiseen. Tavoitteena on, että perheneuvolalla on mahdollisuus kehittää toimintaansa selvityksemme avulla.

Opinnäytetyön selvitystehtävät:

1. Millä tavoin vanhemmat ovat kokeneet eron vaikuttaneen lapseen/lapsiin ja vanhemmuuteen?
2. Miten vanhemmat ovat kokeneet eroryhmän toiminnan?
3. Miten vanhemmat ovat kokeneet vanhempien ryhmän toiminnan liittyen lapsen eroprosessin tukemiseen?
4. Miten perheneuvola voi kehittää toimintaansa jatkossa?

6.2 Opinnäytetyön toteutus

Yleisimmät aineistonkeruumenetelmät laadullisessa tutkimuksessa ovat kysely, haastattelu, havainnointi ja erilaisiin dokumentteihin perustuva tieto. Menetelmiä voidaan käyttää rinnakkain tai useampaa menetelmää yhdistelemällä. Haastattelun ja kyselyn idea on yksinkertaisesti kysyä ihmiseltä, mitä hän ajattelee tai miksi hän toimii tietyllä tavalla. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 71-72.) Toteutimme selvityksen laadullisia tutkimusmenetelmiä käyttäen. Menetelmiksi valikoituivat kyselylomake, teemamuotoinen ryhmä- sekä yksilöhaastattelu.

Kun tutkija jakaa lomakkeet henkilökohtaisesti, puhutaan informoidusta kyselystä. Lomakkeiden jakamisen yhteydessä tutkijalla on mahdollisuus kertoa tutkimuksen tarkoituksesta ja selostaa kyselyä sekä vastata kysymyksiin. Vastaajat täyttävät lomakkeet kotona ja palauttavat ne sovittuun paikkaan tai lähettävät postitse tutkijalle. Avoimia kysymyksiä käyttämällä vastaajalla on mahdollisuus kertoa, mitä hän todella asiasta ajattelee. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 191-196.) Kyselytutkimus antaa mahdollisuuden kysyä monia eri asioita. Menetelmänä se on tehokas; se säästää tutkijan vaivannäköä ja aikaa. Heikkouksina pidetään esimerkiksi aineiston pinnallisuutta sekä epävarmuutta siitä, kuinka vakavissaan vastaajat ovat kyselyyn vastanneet. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2000, 182.)

Eroryhmän viidennellä kerralla 5.3.2013 jaoimme vanhemmille saatekirjeet (liite 1), kyselylomakkeet (liite 2) sekä suostumukset opinnäytetyöhön osallistumisesta (liite 3). Kyselylomake sisälsi kuusitoista (16) kysymystä, joista ensimmäinen oli suljettu ja loput avoimia. Lisäksi kyselylomakkeen lopussa annettiin vielä vapaa mahdollisuus kommentoida mitä tahansa asiaan liittyvää. Kyselylomakkeet pyysimme palauttamaan viimeisellä ryhmäkerralla, mutta vaihtoehdoksi annoimme myös postipalautuksen, jota varten annoimme vanhemmille palautuskuoret ja postimerkit. Näin pyrimme varmistamaan kaikkien kyselylomakkeiden palauttamisen. Kolme (3) neljästä (4) kyselyyn vastanneesta palautti kyselylomakkeen viimeisellä ryhmätapaamisella ja yksi kyselylomake palautettiin elokuussa 2013 järjestetyssä jälleentapaamisessa.

Teemahaastattelussa eli puolistrukturoidussa haastattelussa edetään etukäteen valittujen teemojen ja tarkentavien kysymysten mukaisesti (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75). Tyypillistä teemahaastattelulle on, että haastattelun teemat eli aihepiirit ovat tiedossa, mutta kysymykset eivät ole tarkassa muodossa ja järjestyksessä. Teemahaastattelu on välimuoto avoimesta haastattelusta ja lomakehaastattelusta. (Hirsjärvi ym. 2007, 203.)

Haastattelu voidaan toteuttaa yksilöhaastatteluna, parihaastatteluna tai ryhmähaastatteluna. Eri haastattelumuotoja voidaan käyttää toisiaan täydentävinä. Valinta haastattelun muodosta on tutkijalla. Valinta on hyvä tehdä sen perusteella, mikä menettely takaisi parhaimman tuloksen, mikä on tutkimuksen aihe ja keitä ovat haastateltavat henkilöt. Ryhmähaastattelu on tiedonkeruumuotona tehokas, sillä siinä saadaan yhdellä kertaa tietoja monelta henkilöltä. (Hirsjärvi ym. 2007, 197, 205.)

Haastattelussa etuna on joustavuus. Haastattelijalla on mahdollisuus oikaista väärinkäsityksiä, toistaa kysymys, käydä keskustelua haastateltavan kanssa ja selventää ilmauksia. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 72-73.) Haastattelun vastauksissa on myös enemmän tulkinnanvaraa kuin esimerkiksi postikyselyssä. Haastattelun etuna on myös se, että kaikki vastaajiksi pyydytetyt henkilöt saadaan yleensä tutkimukseen mukaan. Vastaajat on myös helppo tavoittaa myöhemminkin, jos aineistoa halutaan täydentää. (Hirsjärvi ym. 2000, 192-193.)

Päädyimme ryhmähaastatteluun, sillä se on tehokas tiedonkeruumuoto. Lisäksi vanhemmat olivat tutustuneet eroryhmässä, olleet keskustelevaisia ja heidän välilleen tuntui rakentuneen luottamuksellinen suhde. Ryhmähaastattelutilanteessa vanhemmat pääsivät vielä kerran jakamaan kokemuksiaan yhdessä. Ryhmähaastattelun valitseminen tuntui tilanteessa luontevimmalta vaihtoehdolta. Ajattelimme myös kynnyksen saapua haastatteluun olevan pienempi, kun kokoonnutaan samalla kokoonpanolla kuin aikaisemminkin.

Elokuussa järjestimme yhteistyössä perheneuvolan kanssa eroryhmän jälleentapaamisen, jolloin toteutimme vanhemmille teemamuotoisen ryhmähaastattelun (liite 4). Tapaamisen ajankohta (13.8.2013) sovittiin yhdessä vanhempien kanssa ja sinne kutsuttiin ryhmiin osallistuneet vanhemmat ja heidän lapsensa. Vanhempien ryhmähaastattelun aikana perheneuvolan työntekijät järjestivät lapsille muuta toimintaa. Kolme (3) neljästä (4) haastatteluun kutsutusta vanhemmasta pääsi paikalle. Ryhmähaastattelu nauhoitettiin. Haastattelu toteutettiin Imatran perheneuvolan tiloissa. Ryhmähaastattelun yhteydessä tarjosimme aikuisille kahvia ja pientä makeaa sekä lapsille mehua ja pullaa.

Yksi vanhemmista ei päässyt paikalle ryhmähaastatteluun. Hän toi kuitenkin esille halukkuutensa osallistua myös haastatteluun. Aineiston täydentämisen kannalta pidimme tärkeänä sitä, että myös hän osallistuu haastatteluvaiheeseen. Järjestimme hänelle yksilöhaastattelun perheneuvolan tiloissa. Yksilöhaastattelu eteni samojen teemojen mukaisesti kuin ryhmähaastattelu ja myös se nauhoitettiin. Myös hänelle tarjosimme kahvia ja pientä purtavaa.

6.3 Aineiston analyysi

Aineistolähtöinen sisällönanalyysi lähtee liikkeelle haastatteluaineiston kuuntelemisesta ja aukikirjoituksesta, jonka jälkeen haastattelut luetaan ja perehdytään niiden sisältöön. Tämän jälkeen aineistosta etsitään ja alleviivataan pelkistettyjä ilmauksia. Pelkistetyt ilmaukset listataan ja etsitään niistä samankaltaisuuksia ja erilaisuuksia. Tämän jälkeen pelkistettyjä ilmauksia yhdistetään ja muodostetaan niistä alaluokkia. Alaluokkia jälleen yhdistetään ja muodostetaan yläluokkia. Yläluokkia yhdistämällä muodostetaan kokoavia käsitteitä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 109.)

Aineiston pelkistäminen tarkoittaa epäolennaisen karsimista pois. Aineiston pelkistämistä ohjaavat tutkimustehtävät. Aukikirjoitetusta aineistosta etsitään tutkimuskysymyksiin vastaavia ilmaisuja, joita voi alleviivata erivärisillä kynillä. Aineiston ryhmittelyssä alleviivatut alkuperäisilmaukset käydään läpi tarkasti ja etsitään niistä samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia. Samaa asiaa tarkoittavat käsitteet yhdistetään luokaksi ja nimetään niiden sisältöä kuvaavalla käsitteellä. Jos aineisto on kerätty teemahaastattelulla, aineiston pilkkominen helpottuu, sillä aineisto jäsentyy jo haastattelun teemojen mukaisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 93, 109-110.)

Aineiston ryhmittelyä seuraa aineiston abstrahointi eli käsitteellistäminen. Abstrahoinnissa erotetaan tutkimuksen kannalta oleellinen tieto ja muodostetaan teoreettisia käsitteitä ja johtopäätöksiä. Abstrahointia jatketaan yhdistelemällä luokkia niin kauan, kun se on aineiston kannalta mahdollista. Yhdistelemällä käsitteitä saadaan vastaus tutkimustehtävään. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 111-112.)

Analysoimme aineiston käyttäen laadullista aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Etenimme analyysissä Tuomen ja Sarajärven kirjan *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (2009) mukaan. Käytimme heidän analyysitapaansa taulukoida aineisto (Taulukko 4).

Miten vanhemmat ovat kokeneet eroryhmän toiminnan?			
Alkuperäisilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alaluokka	Yläluokka
"Tavallaa sitä vertaistukee ja muitte kokemuksii."	Vertaistuki ja muiden kokemukset	Kokemusten jakaminen vanhempien ryhmässä	
"Just sitä niinku vahvistusta omille ajatuksille."	Vahvistusta muilta		
"Auttaaha se sillee kuulla toisten kokemuksia ja tunteita."	Muiden kokemukset ja tunteet		
"Se helpottaa just siinä, et huomaa ettei tarvii olla yksin."	On muitakin eronneita		
"Toki siitä sai sitä vertaistukea,			

että huomaa itekki iha konkreettisesti et ei.. Täs ei oo yksin.”	Vertaistukea, on muitakin eronneita		Vertaistuki
”Lapselle oli hyvä huomata ettei hää oo ainut mikä on.. Et vanhemmat eronnu.”	Lapselle vertaistukea	Lapsille vertaistukea lasten ryhmästä	
”Ei välttämättä kavereissa oo semmosii ollukkaa ketkä tai niiku kenen vanhemmat ois eronnu, ni nyt sit näki muitakii.”	Muitakin, joiden vanhemmat eronneet		
”Vertaistuki tuli niiku lapsillakii.”	Vertaistukea myös lasten ryhmässä		
”– sit ne tapaa toisia ihmisiä, jotka on samassa tilanteessa –”	Muitakin, joiden vanhemmat eronneet		

Taulukko 4. Esimerkki aineiston analyysistä

7 Vanhempien kokemuksia eroryhmästä

Tässä luvussa esittelemme selvityksen tuloksia selvitystehtävien mukaisessa järjestyksessä. Olemme merkinneet kysymyslomakkeen vastaukset vastaajien mukaan [K1], [K2], [K3] ja [K4]. Haastatteluiden vastauksissa käytämme merkin- töjä [H1], [H2], [H3] ja [H4].

7.1 Eron vaikutus lapseen/lapsiin ja vanhemmuuteen

Tuloksista käy ilmi, että ero on näkynyt vanhempien mielestä kotona monin eri tavoin. Erään lapsen vanhempi koki lapsensa sopeutuneen vanhempien eroon hyvin, mutta suurin osa vanhemmista koki lapsen/lapsien sopeutumisessa haasteita. Lapset ovat reagoineet vanhempien eroon ikävöimällä muualla asu- vaa vanhempaa, uhmaamalla sitä vanhempaa, jonka kanssa asuvat, ylikilttey- dellä ja toisaalta raivolla ja korostuneella ylivilkkaudella. Osa lapsista oli kysel- lyt erosta ja muualla asuvasta vanhemmastaan paljon, toiset taas vaienneet asiasta kokonaan.

[K1]...on sopeutunut oikeastaan aika hyvin ja on ylpeä molemmista kodeistaan. Siirtymät ovat luonnollisia ja joustavia.

[K2] Aluksi oli ylikiltti ym., mutta nyt kun erosta 5kk on aika hankala vaihe, rai-voaa ja uhmaa...

[K4] Ei puhu asiasta paljon, vaikenee

Eron jälkeisessä vanhemmuudessa haasteiksi koettiin seuraavanlaiset asiat: entisestä puolisoista puhuminen lapsille positiiviseen sävyyn, erosta puhuminen lapselle tämän ikätason mukaisesti, eron käsittely lapsen kanssa, jos tämä ei osaa itse siitä kysyä, lapsen toiveet vanhempien palaamisesta yhteen, lapsen molempien asuinpaikkojen kutsuminen kodiksi sekä oman ja lasten erokriisien päällekkäisyys.

[K2] Miten puhua lapselle iän mukaan asiasta ymmärrettävästi? Miten usein asiaa tulee käsitellä jos lapset eivät osaa itse asiasta suoraan kysyä?

[K1] Ikävän konkretisoiminen ja helpottaminen, kun itselläkin ollut surullista.

7.2 Eroryhmän toiminta

Tuloksista selviää, että vanhemmat ovat pääsääntöisesti olleet tyytyväisiä ryhmään ja sen toimivuuteen. Asiasisältö on ollut loogisesti koottu ja toimiva, ilma- piiri on ollut rento ja luottavainen ja käytännön järjestelyt ovat toimineet hyvin. Ryhmän muuttuvista aikatauluista toivottiin kuitenkin parempaa tiedottamista.

Lasten eroryhmä koettiin sisällöltään hyväksi ja kattavaksi, eivätkä vastaajat kokeneet, että jotain käsiteltäviä aiheita olisi pitänyt jättää pois. Ryhmä koettiin myös ehkäiseväksi toiminnaksi. Lasten ryhmän sisällöstä toivottiin kerrottavan vanhemmille enemmän.

[H3] No mie sanoisin kyl heti, että tosi hyvä. Miust se vaikutti todella hyvältä, kattavalta. [lasten ryhmän sisältö]

Eroryhmästä koettiin olleen lapsille hyötyä, mutta vanhemmat eivät kuitenkaan osanneet tarkasti eritellä, mitä hyötyä juuri eroryhmästä oli lapsille ollut. Vanhemmat kokivat, että tilanne oli selkiytynyt lapsille, lasten oli helpompaa puhua erosta ja hyötyä koettiin myös tunteiden käsittelyssä. Hyötyä koettiin olleen myös siitä, että lapsi on saanut tavata muitakin lapsia, joiden vanhemmat ovat eronneet.

[H2] Nii no eihä täst voi oikee tietää, et mikä on mitäki. On varmast ollu hyötyä. [lapselle eroryhmästä]

[H3] Ei välttämättä oo niiku kavereissa semmosii ollukkaa ketkä niiku tai kenen vanhemmat ois eronnu, ni nyt sit näki muitakii.

Lehtinen ja Lätti (2011a, 6) ovat saaneet järjestämistään eroryhmistä samankaltaista palautetta. Vanhempien palautteista nousevat esiin eroryhmän hyödyt lapsille. Vanhemmat olivat kokeneet, että lapsen olo on helpottunut, lapset ovat oppineet puhumaan tunteista ja eroista, eroasia on normalisoitunut lapsen mielessä ja lapsen ymmärrys on lisääntynyt erossa tapahtuneista asioista. Aino Kääriäinen (2008b, 68-89) on tutkimuksessaan *Lasten tukeminen Taikuri-ryhmissä* tutkinut lasten ryhmämuotoista tukemista vanhempien erotilanteessa. Tulosten perusteella vertaisryhmällä oli kaiken kaikkiaan myönteinen vaikutus Taikuri-ryhmiin osallistuville lapsille.

Myös vanhempien ryhmän sisältöä pidettiin kattavana. Keskustelu koettiin vanhempien ryhmässä parhaaksi tavaksi käsitellä asioita, mutta ryhmässä tehdyt toiminnalliset harjoituksetkin saivat osakseen myönteistä palautetta.

[H3] Tota siis, se oli aika jännä. Ei huono ollenkaa että iha kiva niiku jotai tommostakii sitte. [toiminnallinen harjoitus vanhempien ryhmässä]

Osa eroryhmään osallistuneista vanhemmista koki kotiin annetun materiaalin – esimerkiksi lapsen lojaliteettiristiriitaa käsittelevä moniste – hyödylliseksi, mutta osa myönsi suoraan, ettei ollut monisteita lukenut tai ne olivat hävinneet. Kotitehtäväksi annettu kiukkuajokortti koettiin hyvänä. Osa osallistujista toi esiin, että kiukkuajokortti olisi ollut hyvä suorittaa heti eron jälkeen, osa taas koki ajankohdan olleen ryhmän aikana juuri sopiva kiukkuajokortille.

[H1] Ku mie muistan just se kiukkuajaokortti ni mie oisin just sitä puol vuotta aikasemmi se olis ollu iha älyttömän hyvä.

[H3] Ja miust taas meillä se oli just hyvä siin kohtaa se kiukkuajokortti.

Vanhemmat kokivat tärkeäksi, että lasten eroryhmän kokoonpano pysyy samana koko ryhmän ajan. Kritiikkiä annettiin lastenhoidon puutteesta. Vastauksista kävi ilmi, että lastenhoidon puute oli jäänyt harmittamaan. Haastatteluissa pohdittiin pienten lasten läsnäoloa vanhempien ryhmässä toisaalta keskittymistä häiritseväksi, mutta toisaalta koettiin epämiellyttävänä ajatus siitä, että lapset joutuisivat pakolla olemaan erossa vanhemmistaan. Pienten lasten läsnäolo koettiin luonnolliseksi.

[H2] nii se oli kyl vähä ku sit ei ollukkaa sitä lastenhoitohommaa ni se ehkä muutaman kerra ainaki vaikeutti sitä osallistumista ku piti vaa keskittyä [omaan lapseen] se tietyst vaikutti siihe et ei voinu keskittyä kuuntelee oikee kunnolla...

[H4] Mutta ni tota se oli iha hyvä ratkasu et ne oli siinä lähellä, koska ei, ei se niin paljon häirinnyt sitä keskustelua, et totta kai siihe on tottunu et pienten lasten kaa se on sellasta että he on siinä lähellä ja...

Osallistujat kokivat saaneensa ryhmästä vertaistukea. Myös lapset olivat vanhempien mielestä saaneet vertaistukea.

[H4] Toki siitä sai sitä vertaistukea että huomaa iteki iha konkreettisesti et ei, täs ei oo yksin. Täs on muitakii ja tota, ihan samankaltaisia.

[H1]...sit taas lapselle oli hyvä huomata ettei hää oo ainut mikä on...et vanhemmat eronnu.

Vertaistuen merkitys on noussut keskeiseen asemaan myös Lehtisen ja Lätin (2011a, 6) eroryhmien vanhemmilta sekä lapsilta saaduissa palautteissa. Aino Kääriäisen (2008b, 68-89) tutkimuksessa *Lasten tukeminen Taikuri-ryhmissä* vanhempien sekä lasten myönteiset palautteet vahvistavat käsitystä siitä, että vertaistuen avulla lapsia voidaan tukea vanhempien erosta selviytymisessä.

7.3 Lapsen eroprosessin tukeminen

Selvitykseen osallistuneet toivat ilmi, että he olivat saaneet vanhempien ryhmästä hyviä neuvoja ja ohjeita ammattilaisilta, vastauksia mieltä askarruttaviin kysymyksiin sekä monipuolisesti tietoa lapsen läpikäymistä tunteista vanhempien erotessa. Esiin nousi myös muilta vanhemmilta saadut uudet näkökulmat ja toisaalta vahvistus omille tunteille muiden kautta. Erityisesti ryhmästä saatu vertaistuki korostui vastauksissa. Ryhmästä oli koettu saatavan myös positiivisia ajatuksia ja sen seurauksena yhteistyövanhemmuus oli parantunut sekä esimerkiksi entisestä puolisosta puhuminen positiiviseen sävyyn lapsille oli helpompaa. Myös erosta puhuminen kotona ryhmään osallistumisen myötä koettiin helpommaksi.

[K3] Hyviä neuvoja ammattilaisilta ja ymmärrystä, samaistumista toisilta vanhemmilta/toisten vanhempien kertomiin asioihin.

[H4] ...mut sen jälkeen kun tää oli tää ryhmä, ni oli heille [lapsille] helpompi ehotomasti puhua [vanhempien erillään asumisesta]...Luulen et niinku kyl se, se on kaikkii vaikuttanu positiivisesti toi kokemus.

Jotkut kokivat saaneensa odotettua parempaa tukea ryhmänohjaajilta kahdella viimeisellä tapaamiskerralla. Eräs vanhemmista koki, ettei ollut saanut itselleen juurikaan apua ryhmästä. Ryhmässä esitellyistä menetelmistä positiivisella tavalla esiin nousi kiukkuajokortti, jota aiottiin hyödyntää jatkossakin. Vanhemmat eivät osanneet sanoa, oliko vanhempien ryhmästä siirtynyt kotiin joitakin muita konkreettisia keinoja lapsen eroprosessin tukemiseen kuin kiukkuajokortti. Omia, jo olemassa olevia ja ryhmässä esiin tulleita toimintatapoja ei osattu erottaa toisistaan.

[H1]...tuo kiukkuajokorttikii et ku siin oli niit keinoja ja kaikkee et mitä voi...ku tulee niit kiukunpuuskii, et voihan niit hyödyntää esimerkiks siinä...

[H3] Ei niiku sillee kuiteka iha niiku tietoiseen mieleen oo jääny mitä kaikkee käytti sillo läpi, et onha niit saattanu jotekii niiku käyttääkki...et ei osaa eritellä ainakaa.

7.4 Toiminnan kehittäminen

Vanhemmat toivat esiin, että vanhempien ryhmässä voisi olla ”jotakin lisää”, mutta sitä, mitä se voisi olla, he eivät osanneet sanoa. Vanhemmat pohtivat myös vanhempien ryhmäkertojen määrää ja sen vaikutusta ryhmästä saatavaan tukeen. Eräs vanhemmista kertoi, että ryhmästä saatu tuki oli parantunut loppua kohden.

[H3]...ku käytti just hyvi niiku noi lasten jutut ni vähä niiku enemmän sit aikuisten omia tuntemuksia ja ajatuksia...et se ois voinu olla just et jos ois ollu enemmän kertoja aikuisilla.

[K3] Kolme ensimmäistä kertaa ei ollut kovinkaan hyviä kertoja aikuisten ryhmässä. Niillä kerroilla tukea ei niinkään tullut, mutta kahdella seuraavalla kerralla sain odotettua parempaa tukea.

Jotkut osallistujat kokivat vanhempien ryhmän toiminnalliset harjoitukset hyviksi. Niitä voisi olla enemmän, ja toisaalta mietittiin, että sellaiset harjoitteet olisivat hyviä, jos ryhmälle olisi jonkinlaista jatkoa tiedossa. Toiminnallisen harjoituksen kerrottiin auttavan tilanteen konkretisoinnissa, itsensä tuntemisessa sekä oman tilanteen ja siihen suhtautumisen hahmottamisessa. Tämä osaltaan vaikutti eron käsittelyyn oman lapsen/lapsien kanssa.

Joidenkin osallistujien mielestä eroryhmä olisi tarpeellinen heti eron jälkeen. Myös ryhmän koko suhteessa siitä saatavaan vertaistukeen mietitytti: saisiko

vertaistukea enemmän, jos ryhmä olisi isompi. Vanhempien mukaan lasten ryhmän koko ei kuitenkaan saisi olla liian suuri. Ratkaisuksi ehdotettiin kahta lasten ryhmää: isommille oma ryhmä ja pienemmille lapsille oma ryhmä. 1-4 -vuotiaille toivottiin omaa, ikätasoista eroryhmää.

[H1] ...tavallaa sitä vertaistukee ja muite kokemuksii ni...et ehkä jos ois viel vähä enemmän...isompi ryhmä...

Tässäkin selvitystehtävässä nousi esiin vanhempien toive saada enemmän tietoa lasten ryhmän sisällöstä. Myös lastenhoidon puute nähtiin kehittämiskohteenä. Osallistujien mielestä Imatralla olisi tarvetta vanhempien omalle eroryhmälle. Sekä lasten että vanhempien näkökulmat koettiin yhtä tärkeiksi. Eroryhmän jälkeiseen jatkotukeen ei kuitenkaan koettu tarvetta: apua osataan itse hakea, jos sitä tarvitaan. Esiin nousi kuitenkin idea jonkinlaisesta tukikeskustelusta.

[H1] no ei miust iha pelkää eroo nimenomaan liittyen [mahdollinen jatkotuki] vaa ehkä nii...mut sillee semmost muun laista keskusteluu tavallaa semmost tukikeskusteluu tai jotai...et ei oo yhtää hullumpi idea...

Kyselylomakkeessa esiin nousivat toiveet ja odotukset vertaistuen saamisesta.

[K1] Vertaistukea, neuvoja lapsen olon helpottamiseen erilaisissa tilanteissa. [mitä itse toivoo saavansa eroryhmästä]

[K2] En oikein osannut itselleni tästä toivoa mitään, ehkä vertaistukea samassa tilanteessa olevilta.

Vanhemmat olivat saaneet tiedon ryhmästä eri tiedotuskanavien kautta. Ryhmään oli hakeuduttu niin lehti-ilmoituksen kautta kuin perheneuvolan ja hyvinvointineuvolan työntekijöiden ohjaamina.

8 Eettisyys ja luotettavuus

Tutkimuksen eettisenä lähtökohtana tulisi olla ihmisarvon kunnioittaminen. Itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan antamalla henkilön itse päättää, osallistuu ko hän tutkimukseen vai ei. Huomioitavaa on myös, miten henkilöiden suostumus hankitaan, millaista tietoa tutkimukseen osallistuville annetaan ja sisältyykö osallistumiseen riskejä. (Hirsjärvi ym. 2007, 25.)

Selvitykseen osallistuvien henkilöiden vähäisen lukumäärän vuoksi meidän oli pohdittava tarkkaan, mitkä asiat ovat olennaisia tuoda selvityksessä julki. Emme kokeneet opinnäytetyön kannalta olennaiseksi kysyä kyselylomakkeessa, ryhmähaastattelutilanteessa tai yksilöhaastattelussa osallistujien tunnistamiseen vaikuttavia tietoja, kuten sukupuolta tai ikää. Tämä on tärkeää etenkin sen takia, ettei vastauksia pysty yhdistämään tiettyyn vastaajaan. Näin pystyimme tukemaan osallistujia vastaamaan kysymyksiin totuudenmukaisesti. Selvitykseen osallistuneet saivat itse harkita, kuinka paljon he halusivat tuoda henkilöllisyytään julki vastauksissaan. Tiesimme osallistujista samat asiat kuin muutkin ryhmätilanteissa paikalla olleet. Osallistujilta pyydettiin työelämän edustajan pyynnöstä kirjallinen suostumus opinnäytetyöhön osallistumiseen. Pyysimme vanhemmilta myös suullisen luvan opinnäytetyön tekemiselle eroryhmästä ja läsnäolollemme ryhmissä.

Kerroimme selvitykseen osallistuville saatekirjeessä mahdollisuudesta keskeyttää opinnäytetyöhön osallistuminen missä vaiheessa tahansa. Saatekirjeessä kehoitimme myös ottamaan yhteyttä meihin, jos osallistujilla ilmenee lisäkysymyksiä opinnäytetyöstämme. Riskinä oli, että yksi tai useampi vanhempi olisi jättänyt kyselylomakkeen palauttamatta tai osallistumatta syksyn ryhmähaastatteluun. Pyrimme tukemaan kyselylomakkeeseen vastaamista sekä ryhmähaastatteluun osallistumista. Kaikkien osallistuttua ovat saamamme vastaukset monipuolisempia, mikä lisää selvityksen luotettavuutta.

Aiheen herkkyys tuli ottaa huomioon opinnäytetyötä tehtäessä. Asian käsitteleminen voi olla ryhmään osallistuville vaikeaa. Erityistä huomiota meidän tuli kiinnittää omaan rooliimme ryhmässä, jotta vanhemmat eivät kokeneet oloaan kiusalliseksi ulkopuolisen henkilön läsnä ollessa. Painotimme erityisesti salassapitovelvollisuuttamme.

Ongelmana haastattelussa voidaan pitää ihmisten taipumuksia antaa sosiaalisesti hyväksyttäviä vastauksia. Se heikentää haastattelun luotettavuutta. Haastateltavat saattavat antaa myös sellaista tietoa, jolla ei ole merkitystä kyseisen tutkimuksen kannalta. (Hirsjärvi ym. 2000, 193.) Opinnäytetyön onnistumisen kannalta olennaista oli kyselylomakkeiden ja haastatteluiden vastauksien moni-

puolisuus ja totuudenmukaisuus. Ryhmähaastattelussa riskinä oli, että yksi tai useampi vanhempi ei syystä tai toisesta tuo omaa todellista mielipidettään esiin.

Pyrimme tukemaan kyselylomakkeeseen vastaamista antamalla kyselylomakkeen hyvissä ajoin kotiin täytettäväksi. Tämän lisäksi varasimme kyselylomakkeen täyttämiseen aikaa eroryhmän viimeiselle ryhmätapaamiskerralle. Annoimme vanhemmille myös vaihtoehtoisia tapoja kyselylomakkeen palauttamiseen. Näin pyrimme välttämään tiukkojen aikarajojen aiheuttamaa painostuksen tunnetta vanhemmissa ja samalla varmistamaan, että kaikilla on halutessaan mahdollisuus vastata kyselyyn omasta elämäntilanteestaan huolimatta. Loppukesän ryhmähaastattelun ajankohta sovittiin eroryhmään osallistuneiden vanhempien kanssa yhdessä viimeisellä ryhmätapaamiskerralla. Koemme tämän lisännen vanhempien myötämielisyyttä haastatteluun osallistumiseen, koska he saivat itse olla vaikuttamassa tapaamisen ajankohtaan.

9 Pohdinta ja johtopäätökset

Eron jälkeisen vanhemmuuden tukeminen on tärkeää (ks. Mykkänen-Hänninen & Kääriäinen 2009). Vaikka perhe ei olisikaan kohdannut suuria haasteita erossa, niin eroryhmästä voi silti olla hyötyä eroprosessin läpikäymisessä. Vanhempi sekä lapsi voivat saada ryhmästä vahvistusta omille ajatuksilleen, tunteilleen ja toimintatavoilleen. Selvityksemme perusteella eron jälkeisen vanhemmuuden tukemiseen voidaan soveltaa myös vertaisryhmätoimintaa. Vertaistuki nousi selvityksemme punaiseksi langaksi, ja ilmeni, että vanhemmat haluavat tarjota erotilanteessa vertaistukea myös lapsilleen. Selvityksemme tukee ajatusta, että vertaistuen merkitys niin vanhempien kuin lasten eroprosessin tukemisessa on hyödyllistä.

Vanhemmat toivat kyselylomakkeessa esiin toiveitaan ja odotuksiaan vertaistuen saamisesta eroryhmässä. Alun perin vanhempien ryhmän tarkoituksena ei ollut toimia vertaistukiryhmänä, mutta ryhmä muotoutui vanhempien tarpeiden mukaisesti. Tällainen tilan antaminen ja joustavuus on tärkeää tuleviakin ryhmiä ajatellen. Vanhemmat pohtivat, että vertaistukea voisi olla jopa enemmän. Vertaistukea kaivataan siis myös eroauttamiseen. Vertaistuen toimivuudesta eroauttamisessa löytyy lisäksi myös näyttöä (ks. Kääriäinen 2008b; Mykkänen-

Hänninen & Kääriäinen 2009; Lehtinen & Lätti 2011). Vertaistukea voisikin hyödyntää yhä enemmän yhteiskunnan tarjoamissa palveluissa. Sosiaali- ja terveysalan yksiköt voisivat oppia yhdistysten ja järjestöjen järjestämistä vertaistukiryhmistä. Yhteistyö voisi vahvistaa jo olemassa olevia tukimuotoja ja mahdollisesti jopa poikia uusia.

Tavoitteenamme oli kiinnittää erityisesti huomiota siihen, miten vanhemmat kokevat vanhempien ryhmän toiminnan lapsen eroprosessin tukemisen näkökulmasta. Selvityksemme perusteella vanhemmat kokivat ryhmästä olleen hyötyä lapsen tukemiseen eroprosessissa. Erityisesti muiden vanhempien kokemukset koettiin hyödyllisiksi ja niistä saatiin vahvistusta omille ajatuksille. Lisäksi tuki ryhmänohjaajilta koettiin tärkeäksi. Voidaankin siis ajatella, että omat ja vertaisten kokemukset yhdistettyinä asiantuntijan tietoihin ja kokemuksiin ovat toimiva ja hyödyllinen kokonaisuus eroauttamisessa. Kehittämismielessä olisi mielenkiintoista liittää eroryhmiin uusia vertaistuen muotoja, kuten vieraileva vertaisohjaaja. Vertaisohjaajalla olisi omakohtaista kokemusasiantuntijuutta ryhmässä käsiteltävästä asiasta, jonka myötä eron jälkeiseen vanhemmuuteen voisi saada vieläkin enemmän tukea.

Vanhemmat olivat selvityksemme mukaan pääosin tyytyväisiä eroryhmän toimintaan. Erityisesti kiitosta saivat vanhempien ryhmän kaksi viimeistä tapauskertaa, joissa käsiteltiin vanhemman jaksamiseen liittyviä teemoja. Viimeiset kerrat etenivät pääosin ryhmänohjaajan oman mallin mukaan. Jatkossa olisi tärkeää tarttua vanhempien esille tuomiin kehittämiskohteisiin. Näin luodaan tuleville eroryhmäläisille vieläkin parempi tukimuoto. Vanhemmat pitivät eroryhmässä esiin tullutta kiukkuajakorttia hyödyllisenä, ja osa aikoi käyttää sitä kotona jatkossakin. Suunniteltu lastenhoito perheen pienimmille lapsille ei toteutunutkaan, ja se jäi harmittamaan osaa vanhemmista. Lapsen eroprosessin tukemisen näkökulmaa pidettiin tärkeänä, mutta lisäksi Imatralla kaivattiin ryhmää vanhempien oman eroprosessin käsittelemiseen. Perheasiainneuvottelukeskus järjestää aikuisten eroryhmiä Imatralla, mutta olisi hyödyllistä miettiä, tiedote- taanko toiminnasta tarpeeksi ja onko toiminta riittävää.

Eroryhmistä tiedottaminen on tärkeää, jotta tukea tarvitsevat perheet saavat tiedon alkavista ryhmistä. Vanhemmat olivat hakeutuneet Imatran perheneuvo-

lan eroryhmään eri tiedotuskanavien kautta, joten tiedotuskanavien monipuolisuus voidaan nähdä hyödyllisenä.

Eroaville ja eronneille olisi tärkeää tarjota mahdollisimman varhaista tukea (ks. Mykkänen-Hänninen & Kääriänen 2009). Imatran perheneuvolan vanhempien ryhmässä keskityttiin eron jälkeiseen vanhemmuuteen ja lapsen tukemiseen eroprosessissa. Vanhemmuuden tukeminen erotilanteessa on tärkeää, jotta vanhempi osaa ottaa lapsensa paremmin huomioon eron tullessa ajankohtaiseksi. Näin vanhemmat pystyvät tukemaan lasta vanhempien erotessa. Tulosten mukaan suurin osa ryhmään osallistuneista vanhemmista oli kokenut haasteita lapsensa tai lapsiensa sopeutumisessa eroon. Myös eron jälkeisessä vanhemmuudessa koettiin haasteita. Tämä lienee tavallista monissa eron kokeneissa perheissä. Vanhemmat eivät välttämättä edes osaa hakea tukea omaan eron jälkeiseen vanhemmuuteensa. Siksi herkempi puuttuminen, erotilanteen puheeksi ottaminen sekä tuen tarjoaminen ja mahdollistaminen perheille mahdollisimman varhaisessa vaiheessa olisi suotavaa. Lisäksi ryhmämuotoinen eroauttaminen olisi hyödyllistä vakiinnuttaa osaksi perheille tarjottavia sosiaali- ja terveystalveluita.

Eroavien perheiden tukeminen varhaisessa vaiheessa on yksilön ja yhteiskunnan hyvinvoinnin kannalta tärkeää. Vuodessa noin 30 000 lasta kokee vanhempiensa eron (ks. Kontula 2013), joten työelämässä eroavien perheiden kohtaaminen on hyvin todennäköistä. Työelämässä osaamme kiinnittää huomiomme eroavien tai eronneiden perheiden tukemiseen varhaisessa vaiheessa. Opinäytetyöprosessi on auttanut meitä ymmärtämään eron monitahoisuutta sekä lapsen että vanhemman näkökulmasta. Myös ymmärrys asioista, joita eron kokeneet vanhemmat ja heidän lapsensa käyvät läpi, on lisääntynyt. Tieto siitä, minkälaista tukea eroprosessin aikana kaivataan, lisää valmiuksiamme ohjata tulevia asiakkaitamme ja heidän perheitään oikeanlaisen tuen piiriin. Myös tieto ryhmämuotoisesta tuesta ja sen vaikutuksista laajentaa mahdollisuuksiamme tarjota oikeanlaista tukea sekä olla mukana myös kehittämistyössä.

Vanhempien näkökulman kuuleminen Imatran perheneuvolan eroryhmän toiminnasta oli hyödyllistä tulevia eroryhmiä ajatellen. Jatkotutkimusaiheena voisi olla eroryhmään osallistuneiden lasten kuuleminen ja lasten mielipiteiden esille

nostaminen. Kokonaiskuvan täydentämiseksi olisi tärkeää kuulla myös lapsia ja lasten mielipiteitä eroryhmästä. Lisäksi voisi olla mielenkiintoista perehtyä myös ammattilaisten näkökulmaan ja selvittää eroryhmiä ohjaavilta ammattilaisilta kokemuksia, tuntemuksia ja havaintoja eroryhmistä, niiden toimivuudesta sekä hyödyllisyydestä.

Taulukot

Taulukko 1. Lasten eroryhmän rakenne, sivu 23

Taulukko 2. Vanhempien ryhmän rakenne, sivu 26

Taulukko 3. Vanhempien ryhmän teemat, sivu 27

Taulukko 4. Esimerkki aineiston analyysistä, sivu 31-32

Lähteet

Eeva-hanke. Eeva – Eväitä eron jälkeiseen vanhemmuuteen 2012-2014. Ensi- ja turvakotien liitto. http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/jasenyhdistykset/etela-karjalan_perhetyon_kehitta/toiminta/eeva-hanke/ Luettu 25.3.2014.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2000. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Huuskonen, P. Sosiaaliportti. Vammaispalvelujen käsikirja. Itsenäisen elämän tuki. Vertaistuki. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/vammaispalvelujen-kasikirja/itsenaisen-elaman-tuki/vertaistuki/> Luettu 6.3.2014.

Juusola, M. 2008. Kahden kodin kansalainen. Helsinki: Lasten Keskus.

Kiianmaa, K. 2008. Hyvä ero. Uusi elämä. Porvoo: Multikustannus Oy.

Kinanen, M. 2009. Surusäkki. Vertaisryhmätyöskentelyä lasten sururyhmille. Helsinki: Lasten Keskus / Lk-kirjat.

Kinnunen, S. 2010. Kun tiet eroavat. Elämää avioeron jälkeen. Kauniainen: Perussanoma.

Kontula, O. 2013. Perhebarometri 2013. Yhdessä vai erikseen? Tutkimus suomalaisten parisuhteiden vahvuuksista, ristiriidoista ja erojen syistä. Helsinki: Väestöliitto ry.

Koskela, R. 2009. Ero lapsiperheessä – Miten tukea lasta ja vanhempia? Lastensuojelun keskusliitto/Neuvo-projekti. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Kyrönlampi-Kylmänen, T. 2010. Lapsen hyvä arki. Helsinki: Kustannus-Osakeyhtiö Kotimaa / Kirjapaja.

Kääriäinen, A. 2008a. Ero haastaa vanhemmuuden. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto / Neuvoprojekti.

Kääriäinen, A. 2008b. Lasten tukeminen Taikuri-ryhmissä. Teoksessa Niemelä, S. & Kääriäinen, A. Millan isä ja äiti eroavat – miten lasta voi auttaa vanhempien erotessa. Helsinki: Suomen kasvatus- ja perheneuvontaliitto ry, 68-95.

Kääriäinen, A., Hämäläinen, J. & Pölkki, P. (toim.). 2009. Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun keskusliitto / Neuvo-projekti. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Lapsi ja kriisi. Suomen mielenterveysseura 2014. <http://www.e-mielenterveys.fi/kriisit/lapsi-ja-kriisi/> Luettu 4.4.2013.

Lehtinen, T. & Lätti, E. 2011a. Entäs minä? Erosurun palasista ehjäksi tarinaksi. Lasten eroryhmän käsikirja.

Lehtinen, T. & Lätti, E. 2011b. Entäs minä? Kuinka tuen lastani erossa. Lasten eroryhmä. Vanhempien ryhmän käsikirja.

Mattila, K-P. 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.

Mykkänen-Hänninen, R. & Kääriäinen, A. 2009. Vertaisuus ja vertaistuki eroauttamisessa. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.

Mäenpää, M. & Poutiainen, S. 2009. Nuorten aikuisten kertomuksia lapsena koetusta vanhempien avioerosta ja siitä kuulemisesta. Teoksessa Kääriäinen, A., Hämäläinen, J. & Pölkki, P. (toim.) Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun keskusliitto / Neuvo-projekti. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 80-103.

Neuvokeskus 2013. Vanhemman opas. Tietoa ja tukea lapsiperheen eroon. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Neuvokeskus: Vanhemmuus ei pääty eroon. Ensi- ja turvakotien liitto <http://www.ensijaturvakotienliitto.fi/tyomuodot/neuvokeskus2/> Luettu 6.3.2014.

Niemelä, S. & Kääriäinen, A. 2008. Lasta suojaavat tekijät. Teoksessa Niemelä, S. & Kääriäinen, A. Millan isä ja äiti eroavat – miten lasta voi auttaa vanhempien erotessa. Helsinki: Suomen kasvatus- ja perheneuvontaliitto ry, 50-58.

Pojjula, S. 2007. Lapsi ja kriisi. Selviytymisen tukeminen. Helsinki: Kirjapaja.

Ruishalme, O. & Saaristo, L. 2007. Elämä satuttaa. Kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Tammi.

Rönkkö, L. & Rytönen, T. 2010. Monisäikeinen perhetyö. Helsinki: WSOYpro.

Salminen, J. 2010. Esipuhe. Teoksessa Vedenkivi, T. & Salmenperä, L. Yhdessä muutoksen virrassa. Erosta eheäksi – opas ryhmän ohjaajalle. Helsinki: Eläkeliiitto, 6-7.

Sinkkonen, J. 2005. Lasten reaktiot vanhempien eroon. Teoksessa: Lipponen, P. & Wesaniemi, P. Lapsi ja ero. Helsinki: Kirjapaja Oy, 125-137.

Sinkkonen, J. 2012. Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun. Helsinki: WSOY.

Taskinen, S. 2005. Lasten tukeminen erotilanteissa. Teoksessa: Lipponen, S. & Wesaniemi, P. 2005. Lapsi ja ero. Kertomuksia lapsesta ja avioerosta. Helsinki: Kirjapaja Oy, 138-148.

Tiedotteet. Lastensuojelun keskusliitto 2009.

http://www.lskl.fi/tiedottaa/tiedotusvalineille/tiedotteet/tiedotteet_2009/lastensuojelun_keskusliiton_neuvoprojekti_vertaistuella_uusia_nakokulmia_vanhemmuteen.n.433.news Luettu 16.4.2013.

Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. 2013. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Tukea vanhemmuuteen. Lapsille ja nuorille. Ensi- ja turvakotien liitto.

http://www.lskl.fi/neuvokeskus/tukea_vanhemmuteen/neuvokeskuksen_palvelut/eroneuvo Luettu 16.4.2013.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Vanhemmuus ja ero. Väestöliitto.

http://www.vaestoliitto.fi/vanhemmuus/tietoa_vanhemmille/perheiden_monimuotoisuus/lapset_ja_ero/vanhemmuus_ja_ero/ Luettu 4.4.2013.

Vedenkivi, T. & Salmenperä, L. 2010. Yhdessä muutoksen virrassa. Erosta eheäksi – opas ryhmän ohjaajalle. Helsinki: Eläkeliitto.

Vetskari. Nuoren tukeminen vanhempien erotessa. Vetskari-projekti 2011-2012. Suomen kasvatustieteiden tutkimuskeskus ry. <http://www.vetskari.fi/> Luettu 16.4.2014.

Ylönen, H. (toim.) 2007. Satulaivan matkassa – sadut lapsen apuna vanhempien erotessa. Suomen kasvatustieteiden tutkimuskeskus ry.

Wais, M. 2005. Lapsuus ja nuoruus nykyaikana – kasvatuksen mielekkyydestä ja mielettömyydestä. Helsinki: Suomen antroposofinen liitto.

Hei,

Olemme sosionomi (AMK) -opiskelijoita Saimaan ammattikorkeakoulusta. Teemme opinnäytetyömme Imatran perheneuvolan eroryhmästä. Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää eroryhmään osallistuvien vanhempien odotuksia ja kokemuksia ryhmästä sekä ryhmän vaikutuksista.

Sinun vastauksesi on meille tärkeä, koska käynnissä oleva eroryhmä on Imatralla ensimmäinen. Vastauksesi avulla perheneuvola voi kehittää toimintaansa.

Keräämme aineistomme kyselylomakkeella keväällä 2013 ja ryhmähaastattelulla syksyllä 2013. Saat kyselylomakkeen mukaan kotiisi 5.3.2013. Toivomme, että tutustuisit ja täyttäisit lomaketta jo kotona. Lomakkeen täyttämiseen on varattu aikaa myös viimeisellä ryhmätapaamisella 19.3.2013, jolloin kyselylomake palautetaan Maijulle tai Tarulle.

Syksyn haastattelu toteutetaan eroryhmän jälleentapaamisessa, johon koko perheesi on tervetullut. Tarkoituksena on kuulumisten vaihtaminen ja vanhempien ryhmähaastattelu. Ryhmähaastattelun ajaksi lapsille järjestetään omaa toimintaa. Tapaamisen ajankohta sovitaan yhdessä ryhmän viimeisellä tapaamiskerralla. Jälleentapaaminen toteutetaan Imatran perheneuvolan tiloissa _____2013.

Osallistumisesi on vapaaehtoista ja voit halutessasi keskeyttää osallistumisesi missä vaiheessa tahansa. Käsittelemme saamamme tiedot luottamuksellisesti, eivätkä sinun tai lapsesi/lapsiesi nimet tai henkilötiedot tule ilmi opinnäytetyössä. Hävitämme aineiston asianmukaisesti opinnäytetyön valmistuttua.

Jos sinulla on jotakin kysyttävää liittyen opinnäytetyöhöemme, voit ottaa meihin yhteyttä. Vastaamme kysymyksiin mielellämme.

Ystävällisin terveisin

Taru Heinonen
taru.heinonen@student.saimia.fi
puh. 040 xxx xxxx

Maiju Ulvinen
maiju.ulvinen@student.saimia.fi
puh. 050 xxx xxxx

KYSELYLOMAKE VANHEMPIEN ERORYHMÄN OSALLISTUJILLE

Vastaa kysymyksiin mahdollisimman monipuolisesti. Tarvittaessa voit jatkaa tekstiä papereiden kääntöpuolille.

ERORYHMÄÄN TULO

1. Mitä kautta sait tiedon Eroryhmästä?
Perheneuvolasta
Hyvinvointineuvolasta
Lehti-ilmoituksesta
Muualta, mistä?
2. Mistä syistä hakeuduit Eroryhmään?
3. Kuinka kauan erostasi on aikaa?
4. Millä tavalla olet aiemmin käsitellyt eroa lapsesi/lapsiesi kanssa kotona?
5. Onko asioita, jotka ovat tuntuneet eron käsittelyssä erityisen vaikeilta? Jos on, niin mitä?
6. Onko ero näkynyt lapsesi/lapsiesi käytöksessä tai puheissa? Jos on, niin millä tavalla? (vastaa lapsesi/lapsiesi iän mukaiseen/mukaisiin kohtaan/kohtiin)
1-3-vuotias lapsi
4-vuotias lapsi
5-vuotias lapsi
6-vuotias lapsi
7-vuotias lapsi
7. Mitä sinä itse toivot saavasi Eroryhmästä?

ERORYHMÄN SISÄLTÖ

8. Minkälaista tukea vanhempana saat Eroryhmästä liittyen lapsesi/lapsiesi tukemiseen eroprosessin käsittelyssä?
9. Miten tuki on vastannut odotuksiisi, joita sinulla oli ennen Eroryhmän alkamista?
10. Mitä tukea olet saanut Eroryhmältä vanhempana?
11. Minkälaista tukea odotat lapsesi/lapsiesi saavan Eroryhmästä? (vastaa lapsesi/lapsiesi iän mukaiseen/mukaisiin kohtaan/kohtiin)
1-3-vuotias lapsi
4-vuotias lapsi
5-vuotias lapsi
6-vuotias lapsi
7-vuotias lapsi
12. Onko Eroryhmä herättänyt keskustelua kotona? Jos on, niin minkälaista?
13. Onko aikuisten tai lapsien ryhmissä ollut jokin teema tai asia, joka olisi ollut parempi
- käsitellä eri tavalla? Jos on, niin miksi?
- jättää kokonaan pois? Jos on, niin miksi?

RYHMÄN TOIMIVUUS

14. Miten Eroryhmän käytännön järjestelyt (aika, paikka, ohjaajat, tarjoilut, ym.) ovat mielestäsi toimineet?
15. Minkälaiseksi olet kokenut ilmapiirin (vuorovaikutus, muiden tuki, luotettavuus, ym.) Eroryhmässä?

JATKO-OHJAUKSEN TARVE

16. Toivotko tuen jatkuvan perheellesi ryhmän päätyttyä? Jos toivot, niin miten?

LOPUKSI

17. Mitä muuta haluat sanoa?

Suostumus opinnäytetyöhön osallistumiseen

Olen saanut riittävästi tietoa tästä opinnäytetyöstä ja olen ymmärtänyt saamani tiedon. Minulla on ollut mahdollisuus esittää kysymyksiä ja olen saanut kysymyksiini riittävät vastaukset. Vastaan kyselylomakkeeseen ja osallistun ryhmähaastatteluun. Osallistumiseni on vapaaehtoista ja keskeyttäminen on mahdollista missä vaiheessa tahansa. Vastaukseni eivät vaikuta mahdolliseen yhteistyöhön perheneuvolan kanssa. Henkilötietoni eivät tule missään vaiheessa ilmi.

Osallistujan allekirjoitus ja
nimenselvennys

Päivämäärä

Taru Heinonen

Maiju Ulvinen

Saimaan ammattikorkeakoulun sosionomiopiskelijat

Teemahaastattelurunko

1. Eroryhmän sisältö
 - Aikuisten ryhmä
 - Jotakin lisää/pois
 - Lasten ryhmä
 - Jotakin lisää/pois

2. Eroryhmän vaikutukset
 - Vanhemmuuteen
 - Lapseen/lapsiin
 - Arkeen

3. Eroprosessin käsittely kotona
 - Eroryhmän vaikutus itseen ja lapseen/lapsiin
 - Onko käsittely muuttunut?
 - Ovatko käsittelytavat muuttuneet?
 - helpottuneet/vaikeutuneet
 - Miten eroprosessin käsittely ilmenee lapsella/eri-ikäisillä lapsilla?

4. Eroryhmän hyödyt
 - Itselle
 - Lapselle/lapsille
 - Eroryhmästä saatu tuki
 - Vertaistuki
 - Haitat?
 - Itselle
 - Lapselle/lapsille

5. Ryhmän toimivuus
 - Käytännön järjestelyt, ilmapiiri

6. Tuen tarve
 - Onko tuki jatkunut eroryhmän jälkeen?
 - Omat toiveet ja tarpeet tuen suhteen
 - Onko Imatralla tarvetta järjestää aikuisen eroprosessin käsittelyyn liittyvää ryhmätoimintaa?

7. Muuta
 - Mitä muuta haluat sanoa?